

VOKSENOPLÆRINGEN

I

FORSVARET

Vedlegg til sluttrapport for
prosjektet
"Forsvaret mot arbeidsledighet"

JENS B. GRØGAARD

FAFO 1987

FAFO-rapport R7:87
ISBN 82-7422-010-2
ISSN 0801-6143

INNHOLD

FORORD	3
INNLEDNING	4
1. NOEN UTVIKLINGSLINJER MED VEKT PÅ PERIODEN ETTER 1975	5
1.1 Fra orientering mot samfunnets behov til orientering mot individuelle behov?	5
1.2 Fra korrespondanseundervisning til "klasseromsundervisning"	7
1.3 Forskyvning fra obligatorisk til frivillig undervisning	10
1.4 Fra hobbyrettet til kompetansegivende og yrkesrettet?	10
1.5 Oppsummering/konklusjon	14
2. HVOR TROVERDIG ER UTVALGET?	16
2.1 Vernepliktiges definisjon av kursdeltagelse	17
2.2 Kursdeltagelse og sertifiseringsgrad	19
2.3 Mulige kilder til utvalgsskjevhet	21
3. DIMITTENDENES KURSAKTIVITET	22
3.1 Voksenopplæringens "ti på topp"	22
3.2 Hvem deltok på hvilke kurs?	26
3.3 Hvorfor deltok soldatene på kurs under førstegangstjenesten?	30
3.4 Kursdeltagelse og situasjonen på tjenestestedet	35
3.5 Soldatenes vurdering av kursenes nytte	47
3.6 Slår kursdeltagelse ut på ledighetsforventningen ved dimisjon?	53
LITTERATUR	55

FORORD

Denne rapporten om voksenopplæringen i Forsvaret inngår som delrapport i prosjektet "Forsvaret mot arbeidsledighet". Undersøkelsen ble gjennomført ved Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon (FAFO) høsten 1986 og våren 1987. Forsvarsdepartementet var oppdragsgiver og fullfinansierte prosjektet.

"Forsvaret mot arbeidsledighet" er, som tittelen antyder, primært en undersøkelse av ledighet blant dimitterte soldater. Prosjektets viktigste informasjonskilde var en postenquete som ble sendt ut til et representativt utvalg av dimittender fra fire kontingenter i perioden juni-juli 1985 til mars-april 1986. Det var 1101 av 1476 "utvalgte" som besvarte spørreskjemaet. Dette gir en svarprosent av brutto utvalg på ca. 75.

Spørreskjemaet inneholder flere spørsmål som har relevans for voksenopplæringen i Forsvaret. Dette notatet kommenterer svarfordelingen på disse spørsmålene.

Undertegnede takker undervisningsinspektør Hjalmar Rande for meget nyttige og innsiktsfulle kommentarer til en tidligere utgave av rapport om voksenopplæringen i Forsvaret. Eventuelle feil og mangler i denne rapporten går helt og holdent på forfatterens egen regning.

FAFO juni, 1987

Jens B. Grøgaard

INNLEDNING

Voksenopplæringen i Forsvaret har hatt en rivende utvikling siden det ble startet forsøk med sivilopplæring blant norske avdelinger i Skottland i 1944. I 1985 var 179 personer ansatt på full tid innen administrasjon, drift og vedlikehold. 102 kontaktmenn ved avdelingene gjorde administrativt arbeid på deltid, og 1204 timelærere var engasjert til å forestå undervisningen i egen regi. Virksomheten kostet ca. 70 mill. kroner i 1985 (fordelt på administrasjon, drift, vedlikehold og undervisning). Utgifter til ekstraordinære arbeidsmarkedstiltak for dimitttender utgjorde 1,85 mill. kr. av kostnadene. Menige og vervede deltok på drøyt 57000 kurs, og nærmere 19000 av disse kursene resulterte i avlagt offentlig eksamen eller godkjent reduksjon i læretiden (Årsmelding 1985 s. 1 og 9ff.). Voksenopplæringen har i dag en undervisningskapasitet som danner et viktig supplement til offentlige og private skoler for unge gutter i etableringsfasen.

Den totale aktiviteten har stort sett holdt seg på samme nivå siden slutten av 70-tallet. Utskrevne mannskaper og vervede deltar gjennomgående på 55000-60000 kurs per år. I tillegg tilbyr voksenopplæringen kursplasser til befal og sivile. Utgiftsøkningen fra år til år skyldes dels at driftskostnadene øker (inflasjon), dels at undervisningens form (undervisningsopplegget) og innretning (kurssammensetningen) endrer seg over tid. Lindseth, 1980, uttrykker utviklingen slik:

"Utgiftene i forbindelse med undervisning stiger fra år til år, noe som (...) (både) skyldes den generelle prisstigning i samfunnet for øvrig, og at utviklingen går i retning av kompetansegivende kurs på et relativt avansert nivå. I dag har alle mannskaper ungdomsskole og svært mange eksamen fra videregående skole. Undervisningen må derfor legges opp på linje med den videregående skolen og for en stor del på forberedende universitetsplan." (Ibid op. cit. s. 1).

Midt på 80-tallet var gjennomgående 70% av alle 16-19 åringer elever i videregående skole. I tillegg hadde mange ungdommer lærlingekontrakt i næringslivet. Denne effekten av 60-tallets og 70-tallets utdanningsseksplasjon har påvirket både kursenes form og innhold.

Dette notatet har primært tre siktemål. I kapittel 1 beskrives noen av voksenopplæringens sentrale utviklingstrekk med vekt på perioden etter 1975. Beskrivelsen er basert på analyser og tallmateriale i voksenopplæringens årsmeldinger fra skoleårene 1974-75 og 1979-80 og kalenderårene 1984 og 1985. Kapittel 2 konfronterer vårt eget surveymateriale med universtallene fra 1985. Ironisk nok, kan det være "problematisk" med "for mye kunnskap" om den populasjonen et utvalg er trukket fra, dels fordi respondentene sjelden føler seg forpliktet av formelle definisjoner av undervisning, deltagelse osv. (vi tvinges til å fortolke svarene på respondentenes egne premisser), dels fordi svakheter ved surveyteknikker lett avsløres ved slike konfrontasjoner med "virkeligheten". Vi søker å identifisere kilder til avvik fra universet. På hvilke områder er generaliseringer fra utvalget troverdige, og på hvilke områder er de ikke troverdige? I kapittel 3 analyseres sammenhenger i surveymaterialet. Det er på dette feltet utvalgsundersøkelser har sin styrke. Vi kan få kunnskaper om sammenhenger som mer "grovkornete" universbeskrivelser ikke har muligheter for å gi. Hvem er voksenopplærings-elevne, hvordan vurderer de mulighetene for å delta i kursvirksomhet under førstegangstjenesten og hvordan vurderer de undervisningens nytte i jobb- og skolesammenheng? Noen slike spørsmål vil vi forsøke å besvare i dette notatet med utgangspunkt i det tilgjengelige surveymaterialet.

1 NOEN UTVIKLINGSLINJER MED VEKT PÅ PERIODEN ETTER 1975

Voksenopplæringens organisatoriske tilknytning til Forsvaret ble endret midt på 50-tallet. Fra 1947 var sivilopplæringen en del av Forsvarets velferds- og undervisningskorps. I St. prp. nr. 127 (1954) ble voksenopplæringen konstituert som en sivil organisasjon (med sivilt ansatte) tilknyttet de enkelte forsvarsgrenene.

1.1 FRA ORIENTERING MOT SAMFUNNETS BEHOV TIL ORIENTERING MOT INDIVIDUELLE BEHOV?

Det kan være nyttig å innlede beskrivelsen av en organisasjon ved å betrakte utviklingen av organisasjonens formålsparagraf i den tiden organisasjonen har eksistert. Målformuleringer er kanskje ikke alltid styrende for prioriteringene - prioriteringer har gjerne en pragmatisk side i tillegg - men

de er heller aldri helt uforpliktende. Endringer i målsetting kan være uttrykk for konkrete endringer i organisasjonens aktivitetsmønster. Den første sivilopplæringen i Forsvaret hadde en uttalt samfunnspolitisk målsetting.

"(Den tok sikte på å opplyse soldatene om) aktuelle spørsmål omkring dagens situasjon så langt militære sikkerhetsmessige hensyn tillot det." (Lindseth, 1980 op. cit. s. 2).

Sivilopplæringen la hovedvekten på samfunnskunnskap. Man mente at dette ville høyne de vernepliktiges moral, skape en positiv innsatsvilje under tjenesten og gjøre dem mer bevisst "hvorfor man kjempet i de frie nasjoners rekker, og hva (man) der kjempet for" (Ibid. op. cit. s. 2).

I 1979-80 ble formålet formulert slik:

"Målet for Voksenopplæring er å hjelpe den enkelte til et mer meningsfylt liv og gi mennesker i voksen alder likestilling i adgang til kunnskap, innsikt og ferdigheter som fremmer den enkeltes verdiorientering og personlige utvikling, og styrke grunnlaget for selvstendig innsats og samarbeid med andre i yrke og samfunnsliv." (Ibid op. cit. s. 11).

Formuleringen er sakset fra Lov om voksenopplæring. Sivilopplæringen i Forsvaret har mao. samme målsetting som andre offentlige skoler. Mens den første målformuleringen knytter sivilopplæring til dens positive effekter på tjenesten (i tillegg til dens generelt politisk oppdragende funksjon), knytter den andre målformuleringen sivilopplæring til dens likhetseffekt (motvirke ulikheter som skapes andre steder) og dens effekt på yrkesliv og samfunnsliv i videste forstand. Vi kan tolke dette som en forskyvning fra orientering mot fellesskapets behov (kollektiv orientering) til en orientering der individuelle behov står i høysetet (individuell orientering). Nå ville det være galt å hevde at dette er et nytt element i voksenopplæringens formål. Endringen har røtter tilbake til tidlig på 50-tallet. I budsjettinnstilling nr. 219 fra Forsvarets Militærkomité (1952) og Innstilling fra Sivilopplæringskommisjonen for Forsvaret (15. august 1954) ble det understreket at sivilopplæringen prioriterte opplæring av yrkesmessig verdi. Det er mao. tale om en forskyvning av tyngdepunkt fra en primært politisk motivert aktivitet til en aktivitet med klare utdannings- og yrkesrettede siktemål.

Den første sivilopplæringen i Forsvaret la hovedvekten på korrespondanseundervisning (brevkurs). Det ble inngått avtaler med norske brevskoler for å sikre både et bredest mulig tilbud og rabatter på kursvirksomheten (20% rabatt). Når det offentlige i tillegg støttet kursdeltagelsen med 75% av kostnadene (innen visse satser), kunne kursdeltagernes egenandel bli så lav som 5%. Ordningen skulle omfatte vernepliktige, vervede og lavere befalingsmenn (sersjanter og fenriker). Deltagelsen på korrespondansekurs var basert på frivillighet. Den enkelte skulle selv fritt velge kurstype.

Dette frivillige tilbudet ble supplert med obligatorisk undervisning i almenfag (særlig norsk språk, regning og samfunnskunnskap) på ungdomsskolenivå. Denne undervisningen ble gjennomført i tjenestetiden. Normen for obligatorisk undervisning ble satt til 200-300 timer (opp til 6 timer pr. uke), men den ble aldri tilnærmelesvis gjennomført ved avdelingene i Norge (Lindseth, 1980).

1.2 FRA KORRESPONDANSEUNDERVISNING TIL "KLASSEROMSUNDERVISNING"

I dag er korrespondansekursene supplert med en rekke andre undervisningsformer. Den frivillige undervisningen gjennomføres dels som;

- *) brevundervisning (korrespondansekurs)
- *) kurs i egen regi ("fritidskurs" i tabell 1.1)
- *) kjøp av elevplass på undervisningssteder utenfor leieren
- *) økonomisk støtte til kurs/undervisning utenfor leieren.

Voksenopplæringen gjennomfører en forholdsvis liten del av undervisningen i tjenestetiden (arbeidstiden), men man kan benytte deler av tjenestetiden til selvstudier under tilsyn. Voksenopplæringen deler også ut stipender til vervede.

Tabell 1.1 angir (grovt) kursdeltagelsen blant menige og vervede i skoleårene 1974-75 og 1979-80 og kalenderårene 1984 og 1985. Vi ser av tabellen at brevundervisningens andel har falt fra 45% av totalt antall frivillige kurs i skoleåret 1974-75 til 17% i 1984 og 1985. Dette er uttrykk for en langsiktig trend i bruken av voksenopplæringens tilbud blant de vernepliktige. Mens bruken av korrespondansekurs har vist jevn nedgang siden 60-tallet, har

TABELL 1.1: DELTAGELSE I VOKSENOPPLÆRING SKOLEÅRENE 1974-75, 1979-80 OG KALENDERÅRENE 1984 OG 1985 BLANT MENIGE OG VERVEDE. ANTALL OG PROSENT. *)

ÅR	BREVUNDER- VISNING (brevkurs)	FRITIDS- KURS (kurs)	KJØP AV ELEVPLASS (plasser)	STØNAD TIL KURS (stønader)	SUM (kurs- elev)	OBLIG. UNDERV. (elev)
----	-------------------------------------	----------------------------	-----------------------------------	----------------------------------	------------------------	-----------------------------

1974-75

antall	27273	29321	-	3689	60283	8590
prosent	45	49		6	100	
overf. ¹	(1178)	-				
fullf. ²	(13038)	(23308)	-	-	(40035)	

1979-80

antall	17720	28035	200	2433	48388	6895
prosent	37	58	0	5	100	
overf. ¹	(1337)	-	-	-		
fullf. ²	(9213)	(24087)	-	-	(35933)	

1984

antall	10429	35115	1880	14691	62115	1092
prosent	17	57	3	24	101	
overf. ¹	(1295)	-	-	-		
fullf. ²	(5594)	(30598)	-	-	(52763)	

1985

antall	9959	31728	2971	12628	57278	1310
prosent	17	55	5	22	99	
overf. ¹	(872)	-	-	-		
fullf. ²	(4646)	(27255)	-	-	(47500)	

Kilde: Voksenopplæringsens årsmeldinger 1974-75, 1979-80, 1984 og 1985.

*) Enheten er antall kurselever. Siden enhetene ikke er direkte sammenlignbare, må tallene fortolkes med en viss varsomhet. Vi vet f.eks. ikke om antall stønadselever betegner kurselever eller elever uansett antall kurs pr. elev. Tabellen gir likevel et inntrykk av kursvolumet i voksenopplæringsens samlede fritidstilbud i perioden fra 1974-75 til 1985.

¹ Angir brevkurs som er overført til annen elev

² Angir fullførte kurs. Et kurs regnes som fullført hvis en elev har deltatt i minst 2/3 av undervisningstimene.

bruken av fritidskurs i egen regi og økonomisk støtte til undervisning utenfor leiren økt i omfang. Antall stønader til kurs/skoler utenfor Forsvaret har økt fra 6% av totalt antall (innvilgede) kurs i skoleåret 1974-75, til drøyt 20% i 1984 og 1985. Samtidig økte kjøpet av elevplasser utenfor Forsvaret fra 200 elevplasser i skoleåret 1979-80, til drøyt 2970 elevplasser i 1985. Denne undervisningsformen utgjorde dermed 5% av det totale frivillige undervisningstilbudet til menige og vervede i 1985.

Vridningen i undervisningen fra korrespondansekurs til fritidskurs i leirområdet og kjøp av/støtte til undervisning utenfor leirområdet, har to hovedkomponenter, representert ved "tilbudssiden" og "etterspørselssiden" i kurssammenheng.

For det første har voksenopplæringen prioritert alternative undervisningsformer på bekostning av korrespondanseundervisning i en årrekke ("kurs-tilbudet"). Dette er en naturlig konsekvens av at kapasiteten til å drive et mangfold av kurs/skoler i egen regi bedres over tid. Ved å supplere kurrstilbudet i egen regi med kjøp av- og støtte til undervisning utenfor leiren, kan tilbudet utjevnes mellom avdelinger med f.eks. ulik størrelse og beliggenhet (store avdelinger vil ofte ha bedre elevgrunnlag for et bredt undervisningstilbud enn små avdelinger). Kjøp av- og støtte til undervisning utenfor Forsvaret kan dessuten opprettholde et tilbud det ikke er mulig å gi selv, i det omfang som er ønskelig.

Den andre komponenten i vridningen av voksenopplæringens undervisningsformer har vi allerede nevnt innledningsvis. Den har med selve kursetter-spørselen å gjøre. Grovt sett gjenspeiler nedgangen i korrespondanseundervisning fremveksten av "utdanningssamfunnet". Kurs i egen regi og utenfor leirområdet måtte møte en etterspørsel som i stadig større grad var rettet mot kompetansegivende fag på videregående- og høyskolenivå og praktiske fag med direkte yrkesrelevans. 70- og 80-tallets vernepliktige etterspurte i stadig større grad opplæringstilbud som enten bedret deres teoretiske kompetanse, eller som gav offentlig godkjent reduksjon i lærtiden.

1.3 FORSKYVNING FRA OBLIGATORISK TIL FRIVILLIG UNDERVISNING

Tabell 1.1 illustrerer også at omfanget av obligatorisk undervisning er blitt mindre siden 1974-75. Det har mao. vært en vridning fra obligatorisk til frivillig undervisning i hele perioden. 50-tallets ambisiøse opplegg for undervisningen i tjenestetiden (arbeidstiden), var særlig motivert ut fra ønsket om å skolere de vernepliktige i almenfag på ungdomsskolenivå (jfr. avsnitt 1.1). "Utdanningsekspløsjonen" på 60- og 70-tallet reduserte behovet for denne undervisningen, i tillegg til at det var vanskelig å gjennomføre en ambisiøs obligatorisk undervisningsplan i tjenestetiden (tidsbruken måtte f.eks. veies mot militære behov).

1.4 FRA HOBBYRETTET TIL KOMPETANSEGIVENDE OG YRKESRRETTET?

Tabell 1.2 angir fritidsundervisningens fordeling på utdanningsnivå og fagområder (f.eks. trafikkfag) i 1985 når vi ser bort fra korrespondanseundervisningen (Brevkursene inngår i totalt antall kurs, eller (1) i tabell 1.2).

3% av kurselevne mottok undervisning på høyskolenivå. Blant de 833 menige og vervede som påbegynte studier på høyskolenivå i Forsvarets egen regi, fullførte 8 av 10 kursene (666 kurselever). Stipulert eksamensandel (inkluderer godkjent reduksjon i læretid) er 51%. Stipuleringen er basert på at menige og vervede i gjennomsnitt har samme eksamensandel som befall og sivile. Fullført kurs innebærer at eleven deltok i minst 2/3 av kursets undervisningstimer.

Videre mottok 29% av kurselevne undervisning i skolefag tilknyttet videregående skole. Dette omfatter bl.a. fag innen de tre viktigste studieretningene : Almenfag, merkantile fag (handel og kontor) og håndverks- og industrifag. Fullføringsprosenten var 84 på skoler og kurs i egen regi, mens 36% av kurselevne avsluttet kurset med godkjent eksamen eller godkjent reduksjon i læretiden (Vi forutsetter samme eksamenstilbøyelighet for menige og vervede som for kontraktsbefall og voksenopplæringslever).

Nesten 20% av kurselevne i 1985 deltok i trafikkopplæring til motorsykkel-sertifikat (klasse A), til fase 1 og/eller fase 2, klasse B (personbil), eller til yrkessjåførsertifikat (klasse CDE). Andre tilbud innen trafikk-

TABELL 1.2: FRITIDSUNDERVISNING I EGEN REGI OG UTENFOR FORSVARET (TIMELÆRER-KONTO OG STØNADER TIL KURS UTENFOR FORSVARET) I 1985.
KURS MED MENIGE/VERVEDE, BEFAL OG SIVILE. ANTALL OG PROSENT.

KURS- TYPE/ NIVÅ	SKOLER OG KURS I EGEN REGI (kurs)	KURS DEKKET OVER TIMELÆRERKONTO UTENFOR FORSV. (plasser)	STØNADER TIL KURS UTENFOR FORSV. (stønader)	SUM (kurs- elever)	PRO- SENT
HØY- SKOLE	833	46	980	1859	3
fullf. ¹	666	-	-	-	
off.eks. ¹	428	-	-	-	
VGSK ²	14775	204	1383	16362	29
fullf. ¹	12440	-	-	-	
off.eks. ¹	5389	-	-	-	
ANDRE KURS	16120	627	1899	18646	33
fullf. ¹	14149	-	-	-	
off.eks. ¹	5575	-	-	-	
FØRERKORT					
A	-	-	813	813	1
B	-	231	5767	6844	12
CDE	-	1863	1785	3648	6
SUM	-	-	-	48172	84
TOTALT ANTALL KURS (1)				57278	100
MINUS OVERFØRTE KURS (2)		(2 I % AV 1)		56406	98
TOTALT ANTALL FULLFØRTE KURS (3)		(3 I % AV 1)		47500	83

Kilde: Voksenopplæringens årsmelding 1985.

¹ Offentlige eksamener inkluderer fradrag i offentlig godkjent læretid. Tallene er basert på tilnærminger. Vi antar at eksamensandelen til menige og vervede svarer til kursandelen til menige og vervede. Det betyr at eksamensandelen er stipulert til 77% (av totalt antall eksamener) for kurs på høyskolenivå, 83% for kurs på videregående nivå og 91% for andre kurs.

² vgsk betyr videregående skole og inkluderer noen få grunnskolekurs.

opplæring i vid forstand, er undervisning til taxisjåførsertifikat og sertifikater til minibuss, ambulansesjåfør, truck og anleggsmaskinfører.

Restkategorien andre kurs omfatter også en rekke kompetansegivende og yrkesrettede kurs. I tillegg til yrkesrettet trafikkopplæring utenom klasse CDE, inneholder restkategorien sprengningssertifikat klasse C, dykkerkurs, flysertifikat og ulike båtførerkurs mm. Det er vanskelig å vurdere yrkesrelevansen av slike kurs per se, men det er vel riktig å hevde at f.eks. avlagt kystskippereksamen er mer fritidsorientert idag enn for få år siden. 85% av "andre kurs" fullføres, og 35% av kurselevne avslutter kurset med godkjent eksamen og/eller godkjent reduksjon i læretiden (Samme forutsetning som i de andre beregningene).

TABELL 1.3: FULLFØRTE KURS I PROSENT AV PÅBEGYNT KURS I SKOLEÅRENE 1974-75 OG 1979-80 OG KALENDERÅRENE 1984 OG 1985. BREV-KURS OG FRITIDSKURS I EGEN REGI. MENIGE OG VERVEDE. STIPULERT EKSAMENSANDEL PÅ FRITIDSKURS I EGEN REGI. MENIGE OG VERVEDE. PROSENT.

PERIODE	BREVKURS	FRITIDSKURS I EGEN REGI	STIPULERT EKSAMENS-ANDEL I PROSENT AV FRITIDSKURS I EGEN REGI
1974-75	48	79	23
1979-80	53	86	30
1984	53	88	38
1985	46	87	36
UNDERVIS- NINGSFORM- ENS ANDEL AV TOTALT ANTALL KURS	"AVTAGENDE RELATIV BETYDNING"	"TILTAGENDE RELATIV BETYDNING"	

Kilde: Voksenopplæringens årsmeldinger 1974-75, 1979-80, 1984 og 1985

Totalt gir dette en stipulert eksamensandel/læretidreduksjonsandel på 36% av alle skoler og kurs i egen regi (dvs. innenfor leirområdet eller i tilknytning til dette) for høyskolefag, fag i videregående skole og andre kurs/fag blant menige og vervede.

Vi anvender to indikatorer for å beskrive innretningen på voksenopplæringskursene i perioden fra 1974-75 til 1985. Tabell 1.3 sammenligner fullføringsgraden på brevkurs og fritidskurs i egen regi og stipulert eksamensandel for menige og vervede som deltok på fritidskurs i egen regi på de fire måletidspunktene. Det er bare totalsummer som kan sammenlignes, fordi kriteriene for å inndeke kurs i grupper er endret fra 1974-75 til 1985.

Fullføringsgraden nådde et toppnivå (på de fire måletidspunktene) i 1984. Den sank noe i 1985, men ligger fortsatt klart høyere enn fullføringsgraden for ti år siden. I tillegg må det tas hensyn til at korrespondansekursenes relative betydning har avtatt siden 1974-75 (Fra 45% til 17% av totalen). Samtidig økte andelen fritidskurs i egen regi fra 49% av alle kurs til 55% i samme perioden. Endelig økte kjøp av elevplasser og stønad til kurs utenfor Forsvaret fra 6% av samlet antall kurs i skoleåret 1974-75 til 27% i 1985. Dette forsterker tendensen til at fullføringsgraden har økt fra 1974-75, siden denne kurskategorien omfatter store deler av trafikkundervisningen samt en betydelig andel skolefag på høyskolenivå og videregående nivå. Slike kurs er gjennomgående mer eksamensrettede enn andre kurs.

Velger man et kurs i dag, er sannsynligheten for at kurset fullføres høyere enn for ti år siden.

Videre har eksamensandelen på kurs i egen regi økt fra 23% i 1974-75 til 36% i 1985. Også her får 1984 den høyeste scoren på de fire måletidspunktene. Tar vi med kurs utenfor Forsvaret forsterkes denne tendensen.

Velger man et kurs i dag, er sannsynligheten for at man fullfører kurset med eksamen eller offentlig godkjent reduksjon i læretiden høyere enn for ti år siden. Kursenes generelle sertifiseringsgrad har økt.

Etter disse indikatorene, synes det å være dekning for påstanden at tyngdepunktet i voksenopplæringen er forskjøvet mot kvalifiserende kurs i betydningen mer kompetansegivende og yrkesrettede kurs. Dette er (som før) uttrykk for prioriteringer fra voksenopplæringens side, men det er også uttrykk for forskyvninger i preferanser hos de vernepliktige, uten at vi er i stand til å vurdere hvilke forhold som er viktigst på basis av disse tallene. I prinsippet er det en samspillseffekt vi snakker om. Man har både tilbøyelighet til å prioritere og til å velge "tyngre" kurs (målt i sertifiseringsgrad) idag enn for ti år siden.

1.5 OPPSUMMERING/KONKLUSJON

Denne drøftingen har identifisert tre forskyvninger i kursprofilen, som kan knyttes til den målforskyvningen vi diskuterte innledningsvis. Det er tale om en forskyvning av tyngdepunkt i undervisningsform, fra korrespondansekurs til mer tradisjonell undervisning (det vi har kalt "klasseromsundervisning"). Videre har vi identifisert to forskyvninger i kursenes innretning. For det første er den obligatoriske undervisningens betydning redusert siden 1974-75. Det er mao. tale om en oppgradering av "frivillighetsaspektet" i det samlede undervisningsopplegget. For det andre er det en klar tendens til at både prioriteringer og valg øker innslaget av sertifisering, dvs. øker innslaget av kurs med offentlig godtkjent eksamen i videste forstand. Vi understreker at det er tale om forskyvninger i tyngdepunkt, ikke tale om drastiske endringer i perioden. Konklusjonen er samlet i "begrepstabellen" 1.4. Tabellen angir ytterpunkter i en klassifikasjon langs dimensjonene organisasjonsform, formål, undervisningsform og kursinnretning. Forskyvningen i tyngdepunkt går fra venstre mot høyre i begrepsskjemaet.

Oppsummerende tenker vi oss følgende forskyvninger:

- * Organisasjonsform : Langs dimensjonen militær/sivil organisering.
- * Formål : Langs dimensjoner som går på kollektiv/individuell.
- * Undervisningsform : Langs dimensjonen fjernundervisning/nærundervisning.
- * Kursinnretning : Langs dimensjonen obligatorisk/frivillig.
Langs dimensjonen eksamensrettet/ikke-eksamensrettet.
Langs dimensjonen fritid/utdanning og yrke.

TABELL 1.4: FORSKYVNINGER I TYNGDEPUNKT I VOKSENOPPLÆRINGSVIRKSOMHETEN

ORGANISASJONSFORM	MILITÆR	→ SIVIL
FORMÅL	KOLLEKTIV ORIENTERING	→ INDIVIDUELL ORIENTERING
	SAMFUNNETS BEHOV	→ DEN ENKELTES BEHOV (elevrettet/ deltagerrettet)
UNDERVISNINGSFORM	KORRESPONDANSE	→ "KLASSEROM"
KURSINNRETNING	OBLIGATORISK	→ FRIVILLIG
	IKKE-EKSAMENS-RETTET	→ EKSAMENSRETTET
	HOBBYRETTET	→ YRKESRETTET/ KOMPETANSEGIVENDE

Det må presiseres at inndelingen ikke uttrykker verdidommer i betydningen "fra bedre til dårligere", "fra mindre til mer effektivt" og omvendt, selv om det er vanskelig å unngå honnørord i slike beskrivelser (f.eks. "frivillig"). Begrepsklassifikasjonen er deskriptiv. Den kan betraktes som første steg i en prosedyre som søker å forklare fenomenet (hvilke forhold determinerer/betinges denne forskyvningen i undervisningsopplegg/kursprofil?). Da må de forholdene som påvirker samspillet mellom etatens prioriteringer og den enkeltes preferanser (tilbuds- og etterspørselssiden) studeres i detalj. Først da kan vi si at denne forskyvningen i hele voksenopplæringens innretning er forklart.

Hva blir det neste? Det er alltid vanskelig å spå om fremtiden, men på informert hold i voksenopplæringen tales det nå om sterkere individualisering av opplæringen.

2 HVOR TROVERDIG ER UTVALGET?

Kapittel 1 har gitt et overblikk over nivå og innretning på bruken av voksenopplæringens kurstilbud i 1985. I dette kapitlet sammenlignes tallene fra vår egen utvalgsundersøkelse med universbeskrivelsen i kapittel 1. Utvalgsundersøkelsen omfatter kontingentene fra 3. kvartal og 4. kvartal 1985 og 1. kvartal og 2. kvartal 1986. Det betyr at omfanget av, og innretningen på kursdeltagelsen blant våre respondenter (relativt sett), ikke bør være vesensforskjellig fra det omfanget og den sammensetning vi observerte i 1985, hvis utvalgstillene uten videre skal kunne generaliseres til alle vernepliktige som omfattes av de fire kontingentene. Normalt kreves det at "universstallet" fanges av utvalgstallet pluss/minus den usikkerhetsmargin generaliseringen er beheftet med. Siden tidspunktene ikke er direkte sammenlignbare (skoleåret 1985-86 og kalenderåret 1985), må vi operere med noe større slingringsmonn enn dette. Vi krever sammenlignbart nivå og sammensetning uten nærmere presisering innledningsvis.

Vi sammenligner antall oppgitte kurs (kurselever) og kursenes fordeling på ulike typer kurs i utvalg og univers.

Vi spurte respondentene hvilke kurs de deltok på. Det ble ikke formulert innskrenkninger av typen "fullførte kurs" eller "kurs med avsluttet eksamen og/eller godkjent reduksjon i læretiden". Dermed oppstår problemet med sammenligning av subjektive kriterier for kursdeltagelse (hva den enkelte regner som deltagelse) og voksenopplæringens egen definisjon av kursdeltagelse. I dette kapitlet vil vi argumentere for at avviket mellom utvalgstall og universstall (for det er et avvik) primært kan knyttes til ulike definisjoner av kursdeltagelse og ikke til utvalgsskjevhet, feilmemorering eller unøyaktighet i utfyllingen av spørreskjemaet. Vi betrakter det observerte avviket som en innfallsport til fortolkning av "den gjennomsnittsvernepliktiges" definisjon av kursdeltagelse. Da har vi funnet en "inter-subjektivitet" som gjør det enklere å diskutere de vernepliktiges preferanser, som er temaet for kapittel 3 i notatet.

2.1 VERNEPLIKTIGES DEFINISJON AV KURSDELTAGELSE

Tabell 2.1 sammenligner kurselever, fullførte kurs og kurs med avsluttende eksamen eller godkjent reduksjon i læretiden (totaltall) i 1985 med kurselever i utvalget. Vi tar med både menige, vervede og befal. Tabell 2.2 gjengir kursregistreringen i utvalget.

TABELL 2.1: PÅBEGYNT KURS, FULLFØRTE KURS OG KURS MED AVSLUTTET EKSAMEN ELLER GODKJENT REDUKSJON I LÆRETIDEN 1985 SAMMENLIGNET MED ANTALL KURS I EGET UTVALG (1985-86).

UNDERVISNINGS- FORM	PÅBEGYNT KURSELEVER	FULLFØRTE KURS	EKSAMEN/ LÆRETID	UTVALG
BREVKURS	10720	4979	-	-
KURS I EGEN REGI	34585	29852	11000	-
KURS UTENFOR FORSVARET	16413	16413 *	-	-
SUM	61708	51244	-	-
UNDERVISNING UNDER TILSYN	1310	310 **	-	-
SUM	63018	51564	19000	1103 ***
KURS PR. VERNE- PLIKTIG I PROSENT AV "NORMALKONTIN- GENT"	2,5-2,9	2,1-2,3	0,8-0,9	1,0-1,2

Kilde: Voksenopplærings årsmelding 1985 og FAFO

*

Fullføringsandel ikke oppgitt

** Fullføringsandel oppgitt i elevtimer, noe som gir ca. 10%

fullførte elevtimer på disse kursene.

*** Vi registrerte minst 1100 kurs fordelt på 1101 respondenter. Unøyaktigheter i svarene (særlig antall kurs) gjør at vi må regne med en feilregistrering oppad til 20% for å være på den sikre siden.

TABELL 2.2: ANTALL KURSELEVER I EGEN MÅLING .

	INGEN KURS	ETT KURS	TØ KURS	TRE KURS	FIRE KURS	FEM KURS	SEKS KURS+ UBESV	SUM
ANTALL	397	427	179	63	14	11	3 7	1101
PROSENT	36	39	16	6	1	1	(0,2) (0,6)	100
MINSTE ANT. KURSELEVER	0	427	358	189	56	55	18 7	1110

Kilde: FAFO

Tabell 2.1 illustrerer at vår registrering kun dekker ca. 35% av volumet av påbegynte kurs (oppmøte første gang), ca. 45% av volumet av fullførte kurs (oppmøte til 2/3 av timene) og ca. 25% mer enn volumet av kurs med avsluttet eksamen eller godkjent reduksjon i læretiden. Tar vi hensyn til en feilregistrering i utgangspunktet på 20% (vi registrerer bare 100 av 120 kurs pga. unøyaktig angivelse av antall kurs i svarene), registrerer vi ca. 45% av de påbegynte kursene, ca. 55% av de fullførte kursene og ca. 40% mer enn volumet av kurs med avsluttet eksamen eller reduksjon i læretiden.

Dette indikerer etter vårt skjønn hva gjennomsnittsrespondenten mener med kursdeltagelse under førstegangstjenesten. Deltagelse betyr noe midt mellom oppmøte i 2/3 av kurstimene og eksamen/reduksjon i læretiden. Hvis dette er riktig, må vi regne med at sammenligninger av typen "hvor mange deltok på hvilke kurs" er mer valide enn sammenligninger mellom "kurselever" (antall påbegynte, fullførte kurs) i utvalg og univers. Det betyr at vi ikke vil gjøre forsøk på å generalisere fordelingen på kurshyppighet fra tabell 2.2 til alle vernepliktige som omfattes av kontingentene 3/85, 4/85, 1/86 og 2/86, uten videre. Vi kan f.eks. ikke si at ca. 40% ikke deltok i voksenopplæring overhodet under førstegangstjenesten, at ca. 40% deltok på ett kurs, at ca. 20% deltok på to kurs osv. før vi har undersøkt hvor frafallet er størst. Det at 40% svarer nei på et spørsmål om de deltok i voksenopplæring under førstegangstjenesten, er heller indikator på at 40% ikke fullførte kurs (særlig med eksamen eller reduksjon i læretid), enn at 40% ikke

påbegynte kurs i løpet av tjenesten. Analogt kan 40% deltagelse på ett kurs indikere at 40% (i gjennomsnitt) fullførte ett kurs (kanskje også avla en eksamen eller gjennomførte et kurs med reduksjon i læretiden) osv.

Vi må konkludere med at vårt materiale ikke er generaliserbart til universet når det gjelder fordelingen av kurstyper på totalt antall kurs.

2.2 KURSDELTAGELSE OG SERTIFISERINGSGRAD

Er det spesielle kurstyper som har "lidd" under respondentenes restriktive definisjon av kursdeltagelse? For å få et inntrykk av det, må vi sammenligne kurselever på ulike grupper kurs i univers og utvalg. Da kan vi få et inntrykk av hvor frafallet er størst (kompetansegivende kurs, yrkesrettede kurs, sjåføropplæring, hobbykurs, brevkurs osv.) Her må vi huske på at det spesielt ble gjennomført en innstramning på bevilgningene til førerkort kl. B (personbil) i august 1985. Vi må forvente at andelen som oppgir dette kurset i utvalget (Nå: andelen vernepliktige som har deltatt i personbil-opplæring) er mindre i utvalget enn i universet. Når det gjelder andre kurstyper tolkes avvik som systematisk frafall i svarene. La oss betrakte tallenes tale.

Tabell 2.3 sammenligner andelen vernepliktige som deltok i kompetansegivende og yrkesrettede kurs og i sjåføropplæring med fordelingen slik den er registrert i utvalget. Vi betrakter både sertifiserte kurs (eksamen/reduksjon i læretid) og fullførte kurs.

Tabellen forsterker inntrykket av at hovedvekten av våre respondenter har regnet deltagelse på eksamensrettede kurs som deltagelse i voksenopplæring. Hvis vi tar hensyn til at noen svar (vi regner 20% som tilstrekkelig) ikke var nøyaktig nok til at registrering av eksakt antall kurs var mulig, er det rimelig å anta at vi implisitt fanger noen kurs som voksenopplæringen definerer som fullført. Vi tviler på at respondentene (i gjennomsnitt) har ført opp påbegynte kurs i betydningen oppmøte en eller to ganger.

TABELL 2.3: ANDEL VERNEPLIKTIGE SOM FULLFØRTE KURS OG SOM AVSLUTTET KURSET MED EKSAMEN ELLER OFFENTLIG GODKJENT REDUKSJON I LÆRETIDEN I 1985 FORDELT PÅ VIKTIGE FAGFELT SAMMENLIGNET MED ANDELEN VERNEPLIKTIGE FORDELT PÅ VIKTIGE FAGFELT I UTVALGET (1985-86). PROSENT AV "NORMALKONTINGENT".

KURSTYPE/ NIVÅ	AVSLUTTET MED EKSAMEN/LÆRETID				PROSENT AV FULL- FØRTE KURS	UTVALG
	BREVKURS/SELVSTUDIER/ DELTADELSE VED SIVIL VOKSENOPPLÆRING MM	KURS I EGEN REGI	SUM			
UNIVERSITET/ HØYSKOLE/ ING.HØYSKOLE	2,6	2,5	5,1	2,2		44
VIDEREGÅENDE SKOLE	10,8	29,5	40,3	18,0		
FØRERKORT B	12,5	-	12,5	5,6		4
CDE	4,7	-	4,7	2,2		14
TAXI/MINIBUSS	0,2	-	0,2	0,1		1
A (MC)	2,1	-	2,1	0,9		2
FLYSERTIFIKAT	0,4	-	0,4	0,2		(0,1)
ANDRE KURS	5,4	27,8	33,2	14,8		35
PROSENT AV NORMKONT/ KURSELEVER	38,7	59,8	98,5	44,0		100
NORMALKONTINGENT/ KURSELEVER	100,0	100,0	100,0	100,0		100
(N)	(22000)	(22000)	(22000)	(49000)		(1101)

2.2 MULIGE KILDER TIL UTVALGSSKJEVHET

Tabell 2.3 illustrerer at frafallet i antall kurs(elever) er like stort i kategorien fullførte kurs på høyskole- eller videregående skolenivå som den er i kategorien andre kurs. Dette kan virke merkelig, men gitt at respondene har gjennomskuet "tråden i" spørreskjemaet, er det forsåvidt rimelig at et skolefag uten eksamen ikke vurderes som mer relevant i skole- eller yrkessammenheng enn f.eks. et sprengningssertifikat, et treningslederkurs e.l.

Hvor skjevt er utvalget? Hvis vi legger de offisielle definisjonene til grunn, må svaret bli at utvalgstillene ikke er troverdige. Utvalget sier lite eller ingen ting om fordelingen av påbegynte og fullførte kurs på ulike kurstyper, men fordelingen svarer meget bra til fordelingen av kurs med avsluttet eksamen eller godkjent reduksjon i læretiden. Vi vil tolke kursdeltagelse i voksenopplæring som en mellomting mellom fullført kurs og kurs med avsluttet eksamen (sertifisert) i vid forstand.

Mulige årsaker til at vi registrerer for få kurs er;

*) Respondentene anvender en meget restriktiv definisjon av kursdeltagelse:

- Fullførte kurs i betydningen deltatt i 2/3 av timene regnes nødvendigvis ikke som kurs.
- Kurs uten godkjent eksamen (stryk?) eller godkjent reduksjon i læretiden føres nødvendigvis ikke opp i det riktige antall. Det betyr lite at kurset er på et høyt kompetansenivå (videregående skole eller høyere).
- Andre kurs føres ikke opp i korrekt antall. Dette rammer sannsynligvis kurstyper med lav fullføringsgrad (og enda lavere sertifiseringsgrad), f.eks. brevkursene og kanskje også hobbykursene generelt.

*) Kodefeil i tilknytning til unøyaktige angivelser av kursantall, memoreringssvikt osv. forklarer noe av avviket. Vi gjetter på 20%.

Vi går nå over på fortolkningen av svarene i utvalgsundersøkelsen.

3 DIMITTENDENES KURSAKTIVITET

Diskusjonen i de foregående kapitlene indikerer at dimittendene "i gjennomsnitt" anvender en restriktiv definisjon av deltagelse i voksenopplæring under førstegangstjenesten. "Gjennomsnittsdimittenden" har gjennomskuet den røde tråden i spørreskjemaet, og oppgir hovedsakelig kurs som er relevante i yrkes- eller utdanningssammenheng. Svarfordelingen på spørsmål om kursdeltagelse bør nok ses i lys av denne fortolkningen. Konkret betyr dette at svarfordelingen ikke kan generaliseres til universet (av dimittender i de fire kontingentene) når det gjelder påbegynte kurs (oppmøte første gang), men at vi har brukbar generaliserbarhet når vi diskuterer fordelingen av fullførte kurs (oppmøte i 2/3 av timene) og/eller avsluttede kurs (avlagt eksamen eller godkjent reduksjon i læretiden).

La oss nå studere tallenes tale.

3.1 VOKSENOPPLÆRINGENS "TI PÅ TOPP"

Registreringen i dette avsnittet er basert på et åpent spørsmål der vi bad respondentene om å føre opp hvilke kurs de deltok på under førstegangstjenesten. De fleste førte opp identifiserbare kurs, mens noen skisserte kursene tematisk (f.eks. 3 kurs i matematikk). Det innebærer at vi må regne med noe slark i registreringen av antall oppgitte kurs på grunn av ufullstendige opplysninger i spørreskjemaet. Svarene er sannsynligvis best hvis vi velger individer som enhet istedet for kurs (kurselever). Vi deler inn kursdeltagelsen tematisk - i forholdsvis grove kategorier - og studerer hvor mange som deltok i hvilke kurs med dette for øyet. Kursene er inndelt i sjåføropplæring, øvrig yrkesrettet voksenopplæring (hovedsakelig håndverksfag), kompetansegivende kurs (hovedsakelig almenfag og kontorfag) og andre kurs. Vår registrering av kursdeltagelse er angitt i tabell 3.1.

1 av 4 vernepliktige i de fire kontingentene deltok i sjåføropplæring under førstegangstjenesten. Mange av dem tok en rekke ulike sertifikater. Hvis vi ser bort fra antall uoppgitte kurs ("ubesvart"), finner vi at mer enn 50% av dem som tok et bilsertifikat, tok sertifikat klasse C, D eller DE (lastebil, buss, vogntog osv.). 23% tok sertifikat klasse B. Her har vi registrert alle som tok teorikurset, fase 1 klasse B og fase 2 klasse B. Vi fanger sannsyn-

TABELL 3.1: HVOR MANGE DELTOK PÅ HVILKE KURS I DE FIRE KONTINGENTENE?
PROSENT. N=1101.

YRKESJÅFØROPPLÆRING**SUM 22.1%**

KUN MC	KUN KL. B	KUN TRUCK/MASKINFØRER/ AMBULANSEJÅFØR/ TAXI MM.	KL. B OG TRUCK+	KUN KL. C OG D	KL. B OG KL. C OG D	MC, TRUCK+ OG KL. C OG D
1,2	3,6	5,4	0,5	8,8	0,8	1,8

KOMPETANSEGIVENDE KURS**SUM 23.7%**

KUN ØKONOMI	KUN REALFAG	KUN SPRÅK	KUN SAMF./JUS	KUN EDB	KUN EXPHIL	ANNET	REAL/ ØKON/ SPRÅK	REAL/ ØKON/ EDB
5,6	3,8	2,2	0,7	5,9	2,7	1,9	0,5	0,4

YRKESRETTET VOKSENOPPLÆRING**SUM 14.0%**

OLJEFAG	SVEISING	MEKA- NIKER	ELEKTR.	TEKN. FAGSKOLE	ANDRE
2,7	3,5	1,7	1,9	0,9	3,1

ANDRE KURS**SUM 15.7%**

KUN BÅTFØRER	KUN SPREGNING	KUN DYKKER	KUN BILTEORI	KUN FLY	ANDRE HOBBY	BÅTFØRER/ SPRENGNING	DYKKER/ BÅTFØRER/ SPREGNING
3,1	1,0	2,2	4,6	0,9	3,2	0,5	0,3

*) Hobbykurs er undertrykt i kombinasjoner med andre kurs i tabellen.

TOTALT**SUM 63.9%**

DELTOK IKKE I VO	KUN HOBBY	KUN YRKES- SJÅFØR	KUN HÅND- VERK	KUN ALMEN/ KONTOR	YRKES- SJÅFØR/ HÅNDV	YRKES- SJÅFØR/ ALMEN+	YRKES- SJÅFØR/ HÅNDV/ ALMEN+	UBESVART
36,1	10,9	11,8	10,6	18,7	2,0	1,6	0,5	4,7

*) Hobbykurs er undertrykt i kombinasjoner med andre kurs i tabellen.
Motorsykkel og personbilsertifikat er klassifisert som hobbykurs.

ligvis opp den innskrenkningen i adgangen til å ta personbilsertifikat gratis (eller subsidiert) som ble innført medio 1985. Vi kan også merke oss at mange vernepliktige tar andre yrkesrettede sertifikater som truckførere, anleggsmaskinførere, ambulansesjåfører og "drosjelappen". Drøyt 30% av de som deltok i sjåføropplæring (dvs. 8% av alle dimittendene) tok slike sertifikater i løpet av militærtjenesten.

Kompetansegivende kurs innen almenfag og kontorlag er like populært som sjåføropplæringen totalt sett. Ca. 25% av dimittendene fra de fire kontingentene undersøkelsen omfatter, deltok i kompetansegivende kurs under førstegangstjenesten. Databehandling (inkludert tekstbehandling) og økonomiske fag (alt fra regnskapslære til 1. avdeling sosialøkonomi) er de største faggruppene blant almen- og kontorlagene. 28% prosent av dem som deltok i kompetansegivende kurs tok økonomiske fag, mens 25% tok ulike EDB fag. Videre tok 16% diverse realfag (hovedsakelig matematikk og fysikk), mens 11% (dvs. 3% av alle dimittendene) tok forberedende prøve i filosofi (ex. phil.) til senere universitetsstudier.

14% av dimittendene deltok i ulike håndverks- og industrifaglige kurs i regi av voksenopplæringen. 2 av 10 som deltok i slik opplæring tok diverse sveisekurs. Det var nesten like mange som tok "sikkerhetskurs i Nordsjøen" eller "oljedekksarbeiderkurs" (kategorien "olje" i tabell 3.1). Kategorien "andre kurs" domineres av tømrerlagene.

Hobbykursene er sannsynligvis den gruppen kurs som har lidt mest under dimittendenes restriktive definisjon av deltagelse i voksenopplæring. Hvis vi fortsatt regner båtførerkurs og kystskipperkurs som kurs med en viss yrkesrelevans, er det bare 8% av respondentene som svarte at de tok rene hobbykurs under førstegangstjenesten. Det er alt for lite i forhold til hobbykursenes reelle nedslagsfelt blant vernepliktige rundt 1985 og 1986. Med tabell 2.3 in mente regner vi med at vi har fanget opp noenlunde riktig antall vernepliktige som fullførte båtførerkurs, sprengningssertifikat (oftest kl. C), dykkerkurs og flysertifikat (omfatter også flyteori). Bilteoretiske kurs (Den store bilboken mm.) har nok et så klart hobbypreg at de muligens er oppgitt i for lite antall i utvalget. På tross av dette, synes ulike bilteoretiske kurs å være mest populære innen kategorien "andre kurs" blant de vernepliktige i utvalget. 5% av alle dimittendene hadde deltatt på (og sannsynligvis fullført) et slikt kurs. Båtførerkursene og

dykkerkursene er også populære kurs. Drøyt 1 av 100 tok ulike sprengningskurs.

Etter denne gjennomgangen kan vi stille opp følgende "hitliste" for (yrkes- og utdanningsrelevant) voksenopplæringen anno 1985 og 1986.

TABELL 3.2: VOKSENOPPLÆRINGENS "HITLISTE". ANTALL DIMITTENDER SOM DELTOK I VOKSENOPPLÆRING UNDER FØRSTEGANGSTJENESTEN ETTER EN GROV TEMATISK INNDELING. PROSENT. N=1101.

1. ALMENFAG OG KONTORFAG	24%
2. SJÅFØROPPLÆRING	22%
3. HÅNDVERKS- OG INDUSTRIFAG	14%
4. ANDRE SERTIFIKATER	7%
5. UBESVART	5%

EN LITT MER FINMASKET INNDELING:

VOKSENOPPLÆRINGENS "TI PÅ TOPP"

1. YRKESJÅFØRSERTIFIKAT (C OG D)	12%
2. ØKONOMISK- ADMINISTRATIVE FAG	7%
3. MOTORSYKKEL OG PERSONBIL	6%
DATABEHANDLING	6%
5. PERSONBILTEORI	5%
6. TRUCKFØRER	4%
REALFAG	4%
8. SVEISING	4%
9. BÅTFØRER	3%
EX. PHIL.	3%
DIVERSE TØMRER, MURER OG MALERFAG	3%

I hvilken grad finnes det "overløpere" mellom ulike hovedkategorier kurs (tematisk) blant dimittendene når vi konsentrerer oss om kurs med en viss yrkes- eller utdanningsrelevans? Vi kaller det overløpere fordi f.eks. kombinasjoner mellom praktiske og teoretiske fag er relativt uvanlig i videregående skole (80% av vandringer mellom linjer på håndverksfaglig og kontorlaglig studieretning er intern i vårt utvalg, jfr. Bogen/Grøgaard, 1987).

Tabell 2.2 fortalte oss at 25% av de vernepliktige i utvalget deltok på minst 2 kurs i løpet av førstegangstjenesten. Dette gir sannsynligvis et bilde av andelen vernepliktige som fullførte (med eksamen?) minst 2 kurs under førstegangstjenesten. Tabell 3.1 ("totalen") forteller oss at ca. 5% kombinerer kurs på tvers av inndelingen i tabellen, mens ca. 20% kombinerer kurs innen en av de tre gruppene (eventuelt i kombinasjon med hobbykurs). I utdannings- og yrkessammenheng er det 1 av 5 kombinasjoner som går på tvers av en inndeling i sjåføropplæring, håndverksfag og almen- og kontorlag, mens 4 av 5 kombinasjoner er interne gitt denne grupperingen. Det er mao. ikke grunnlag for å hevde at uortodokse kurskombinasjoner (f.eks. håndverksfag og almenlag) dominerer blant de vernepliktige, men det er likevel en del vernepliktige som utvider sin fagkrets (kompetanse) i løpet av førstegangstjenesten. Dette kan være en strategi for å stå bedre rustet overfor arbeidsmarkedet i tiden etter dimisjon.

Vi har nå grovt kartlagt kursdeltagelsens omfang og innretning. Det neste spørsmålet det er naturlig å stille er hvem som deltok på hvilke kurs?

3.2 HVEM DELTOK PÅ HVILKE KURS?

Nå bruker vi utdanningsbakgrunn før innkalling til førstegangstjenesten som indikator på hvem dimittendene er (i yrkes- og utdanningssammenheng). Vi opprettholder grovinndelingen i sjåføropplæring, yrkesrettet voksenopplæring, kompetansegivende kurs og andre kurs fra tabell 3.1.

Tabell 3.3 illustrerer at deltagelse i sjåføropplæring er jevnt fordelt mellom grupper med ulik utdanningsbakgrunn totalt sett, men at innslaget av

TABELL 3.3: HVEM DELTOK PÅ HVILKE KURS UNDER FØRSTEGANGSTJENESTEN?
PROSENT.

YRKESJÄFØROPPLÆRING (C.D.DE)

UTDANNING FØR INNKALLING:	9.ÅRIG	ALMEN	VIDEREGÅENDE SKOLE			
			KONTOR	HÅNDVERK	PRIMÆR	HØYSKOLE
%	6	11	7	14	24	9
PROSENTBASIS	(109)	(335)	(75)	(438)	(29)	(68)

YRKESRETTET VOKSENOPPLÆRING FORØVRIG

UTDANNING FØR INNKALLING:	9.ÅRIG	ALMEN	VIDEREGÅENDE SKOLE			
			KONTOR	HÅNDVERK	PRIMÆR	HØYSKOLE
%	20	12	9	15	25	11
PROSENTBASIS	(109)	(335)	(75)	(438)	(29)	(68)

KOMPETANSGIVENDE KURS

UTDANNING FØR INNKALLING:	9.ÅRIG	ALMEN	VIDEREGÅENDE SKOLE			
			KONTOR	HÅNDVERK	PRIMÆR	HØYSKOLE
%	9	40	31	13	14	38
PROSENTBASIS	(109)	(335)	(75)	(438)	(29)	(68)

ANDRE KURS

UTDANNING FØR INNKALLING:	9.ÅRIG	ALMEN	VIDEREGÅENDE SKOLE			
			KONTOR	HÅNDVERK	PRIMÆR	HØYSKOLE
%	15	17	13	16	31	7
PROSENTBASIS	(109)	(335)	(75)	(438)	(29)	(68)

DELTAGELSE PÅ ETT ELLER ANNET KURS

UTDANNING FØR INNKALLING:	9.ÅRIG	ALMEN	VIDEREGÅENDE SKOLE			
			KONTOR	HÅNDVERK	PRIMÆR	HØYSKOLE
%	49	72	68	57	79	71
PROSENTBASIS	(109)	(335)	(75)	(438)	(29)	(68)

yrkesrettet sjåføropplæring (i betydningen sertifikat klasse CDE) varierer noe med utdanningsbakgrunn.

Vernepliktige med bakgrunn fra praktiske fag som håndverksfag og primærnæringsfag har noe større tilbøyelighet til å ta CDE-sertifikat enn vernepliktige med annen utdanningsbakgrunn (inkludert lite eller ingen utdanning etter 9.årig skole). Nærmere 25% av soldatene med utdanning i primærnæringsfag før førstegangstjenesten tok (sannsynligvis) enten sertifikat klasse C eller klasse D eller klasse DE. Selv om vi bare har 29 "kommende" gårdbrukere (og fiskere) i utvalget, er vi tilbøyelig til å kommentere en slik forskjell. Gårdbrukere har opplagt stor nytte av f.eks. lastebilsertifikat i sitt daglige arbeid. Ellers kan vi merke oss at tidligere almenfagelever har relativt høy score på regulær yrkesrettet sjåføropplæring. Soldater med bakgrunn fra håndverks- og industrifaglige linjer i videregående skole følger opp på 2. plass i denne sammenligningen. Ca. 15% tok et "tungt" sjåførsertifikat i løpet av militærtjenesten.

Når det gjelder deltagelse i yrkesrettet voksenopplæring forøvrig (sveising, oljekurs, tømrer, mekanikerfag osv.) er det først og fremst bemerkelsesverdig liten forskjell mellom soldater med bakgrunn i denne fagkretsen og tidligere almenfagelever. Fortsatt har kommende gårdbrukere høy deltagelse på kurs.

Det virkelige utslaget kommer først når det gjelder kompetansegivende kurs. Mens nærmere 40% av soldatene med bakgrunn fra almenfag eller en høyskole før innkalling deltar i slike kurs, er det kun 15% av soldater med bakgrunn fra håndverksfag som tar slike kurs. Håndel og kontorlag kommer i en mellomstilling (En forskjell på 10 prosentpoeng ved 30/70 fordeling er knapt signifikant på 95% konfindensintervall).

I gruppen andre kurs (alt fra kystskipper via sprengningssertifikat til fiskestell i ferskvann og jakt og fiske) har forskjellene utjevnet seg, med tidligere primærnæringsselever et hestehode foran de andre gruppene (fortsett).

Ser vi på total deltagelse i voksenopplæring er det klart at kurstillbøyeligheten er størst blant soldater med bakgrunn fra en teoretisk utdanning (almenfag, kontorlag og høyskoler). Isolert sett har tidligere primær-

næringselever høyest deltagelse, men her er antall respondenter så lite (N=29) at vi må kalkulere med en usikkerhetsmargin på minst ± 10 prosentpoeng. Personer som avsluttet skolegangen etter 9. klasse (noen få med uavsluttet 9. klasse) har gjennomgående den laveste kursdeltagelsen av alle. Deretter følger tidligere håndverkselever, mens kontorfaglig kommer i en mellomstilling mellom praktiske fag og teoretiske fag (med unntak av kommende gårdbrukere og fiskere).

I den grad disse kursene er kompetansegivende for fremtiden, dvs. at de bedrer soldatenes muligheter på det fremtidige arbeidsmarkedet, må vi konkludere at forskjellene mellom individer med høyt utdanningsnivå og individer med lavt utdanningsnivå øker i løpet av førstegangstjenesten. Dette sier vi fordi almenfagelever (særlig dem) fullfører et 3-årig utdanningsløp før førstegangstjenesten, mens elever ved praktiske linjer ofte avslutter utdanningen etter 2. årig grunnkurs i videregående skole (jfr. Bogen/Grøgaard, 1987, kap. 4).

Videre ser vi at innslaget av "overløpere" til andre fagfelt er relativt jevnt fordelt mellom ulike utdanningsbakgrunner. Det er gjerne 10-15% "overløpere" i hver kategori (almenfag, håndverksfag osv.). Det er videreutdanningen innen eget fagfelt som gir soldater med bakgrunn fra teoretiske linjer den ekstra høye scoren på deltagelse i voksenopplæring generelt sett.

Vi har sett at tidligere utdanningsorientert ungdom er overrepresentert blant soldater som deltar i kursvirksomhet under førstegangstjenesten. Det er et logisk resultat av at kursene er blitt mer og mer kompetanseorientert (og eksamensorientert) i løpet av 70- og 80-tallet (jfr. kapittel 1). Nå kan det være sammenheng mellom utdanningsbakgrunn og f.eks. den tjenesten soldaten gjennomfører. Deltagelse i voksenopplæring kan i like stor grad være betinget av situasjonen under førstegangstjenesten. Noen tjenestestillinger (og tjenestesteder) gir sannsynligvis et bedre grunnlag for aktivitet på fritiden enn andre. Vi forestiller oss bl.a. at soldater med mye felttjeneste (geværsoldat i Hæren og "båtfolket" i Marinen) har noe mindre muligheter for slik deltagelse enn f.eks. soldater på kontor- og administrasjonssiden. Foreløpig lanseres dette som en arbeidshypotese. Videre kan det alternative fritidstilbudet på tjenestestedet ha betydning for deltagelsen i voksenopplæring. Hvis det er mye som frister utenfor leiren, kan vi tenke oss at tilbøyeligheten til å delta på kurs blir

mindre. Dette skulle i så fall favorisere perifert beliggende og kanskje også store tjenestesteder. I de neste avsnittene vil vi dels spørre de vernepliktige om deres begrunnelse for å delta på kurs, dels studere sammenhengen mellom kjennetegn ved tjenesten og tilbøyeligheten til å delta på kurs under førstegangstjensten. Vi bruker tjenestestilling, tjenestested og den enkeltes vurdering av trivsel, muligheter for å delta i voksenopplæring og fritidstilbud generelt som indikator på situasjonen under militærtjenesten.

3.3 HVORFOR DELTOK SOLDATENE PÅ KURS UNDER FØRSTEGANGSTJENESTEN?

Spørsmålsstilling og svaralternativer er gjengitt i tabell 3.4.

TABELL 3.4: HVA VAR VIKTIGSTE GRUNNEN TIL AT DU MELDTE DEG PÅ KURS UNDER MILITÆRTJENESTEN? PROSENT.

SVARALTERNATIV	1.PRIORITET (% AV KURS- DELTAGERE) (N)	2. OG 3.PRIORITET (% AV ANTALL SVAR UTOVER 1.PRIORITET) (N)
Nyttig anvendelse av fritiden	46 (329)	24 (89)
Ville bruke kurset i videre opplæring i samme retning	20 (141)	14 (52)
Ønsket jobb i samme yrke	12 (85)	13 (47)
Annet (oftest at kurset var subsidiert eller gratis)	11 (79)	18 (65)
Hadde ikke annet å ta meg til	6 (43)	7 (26)
Flere av kameratene mine deltok på kurs	1 (7)	8 (29)
Ubesvart	5 (33)	- -
(N)	(717)	(370)

Kilde: FAFO

Soldatene kunne krysse av så mange ganger de ønsket, men vi bad dem om å angi et 1-tall utenfor det alternativet som var mest dekkende hvis de krysset av flere alternativer. 1. prioritet i tabellen er fordelingen på svaralternativene blant respondenter som bare krysset av en gang eller som satte et 1-tall utenfor ett av alternativene. 2. og 3. prioritet uttrykker summen av andre svar. Det var ingen som krysset av mer enn 3 alternativer.

I kolonnen for viktigste årsak til kursdeltagelse (1. prioritet), ser vi at "nyttig anvendelse av fritiden" er nevnt av nesten halvparten av de som deltok på kurs. Andre viktige årsaker er "opplæring", "yrkesrelevans" og det faktum at kursene enten er gratis eller subsidiert ("annet"). Ren kjedsomhet eller sosiale grunner ("andre gjorde det") nevnes relativt sjelden.

Det interessante er at denne fordelingen også gjentas når vi ser på 2. eller 3. prioritet for seg. Blant vernepliktige som krysset av 2 eller 3 alternative årsaker til kursdeltagelse, forsvarer de fire viktigste grunnene fra 1. runde sin plass i rangeringen (noenlunde). Nå er det noen flere som peker på "kjedsomhet" og det at andre gjorde det samme, men det er fortsatt fritid, opplæring, yrkesrelevans og økonomiske grunner som opptrer hyppigst.

Vi kan nå stille spørsmålet hvordan dette fordeler seg på ulike kurstyper. Hva var f.eks. den dominerende grunnen til at vernepliktige i utvalget tok førerkort kl. B, hva oppgis som årsak til at man tok yrkessjåføropplæring osv.? Vi har registrert kursene i relativt grove kategorier, økonomiske kurs inneholder alt fra sosialøkonomi på universitetsnivå til regnskapslære tilknyttet 2. årig grunnkurs eller 3- årig handel og kontor. Real FAG, språk, samfunnsfag osv. dekker også alt fra "rettslære" til 2. avdeling juridicum, men det får stå sin prøve.

Tendensen i disse tabellene er at det er små nyanser mellom ulike kurstyper. Nyttig anvendelse av fritiden er den dominerende årsaken uansett kurs. Når det gjelder sjåføropplæringen oppgis økonomi som en viktig årsak til at man tar kl.B eller motorsykkelsertifikat, mens ønske om å anvende sertifikater i jobbsammenheng er noe viktigere årsak hvis man tar yrkesrettet sjåføropplæring. Her kan man kanskje bemerke at yrkesaspektet ved sjåføropplæringen ikke er så fremtredende som man kunne forvente på forhånd. Dette gjelder særlig sertifikat klasse C eller D (inkludert DE).

TABELL 3.5A: HVORFOR TOK MAN SJÅFØROPPLÆRING I MILITÆRET? PROSENT.

SERTIFIKAT	ÅRSÅK TIL KURSDELTAGELSE (1. PRIORITET)				SUM (N)
	NYTTIG FRITID	JOB	OPPLÆRING	ØKONOMISK	
MC/KL. B	45	11	11	34	101 (47)
TRUC/MASKIN- FØRER/TAXI/ AMBULANSE MM	62	15	15	7	99 (55)
KL. C/KL. D	55	27	11	7	100 (122)
SUM SJÅFØR	55	20	13	12	100 (261)

TABELL 3.5B: HVORFOR TOK MAN YRKESRETTET VOKSENOPPLÆRING? PROSENT.

KURSTYPE	ÅRSÅK TIL KURSDELTAGELSE (1. PRIORITET)				SUM (N)
	NYTTIG FRITID	JOB	OPPLÆRING	ØKONOMISK	
OLJEKURS	50	21	25	4	100 (28)
SVEISING	72	3	19	6	100 (36)
MEKANIKER	53	7	13	28	101 (15)
ELEKTRIKER/ TEKNISK SKOLE	47	7	30	17	101 (30)
ANDRE	47	23	17	13	100 (31)
SUM YR.VO	55	13	21	11	100 (177)

TABELL 3.5C: HVORFOR TOK MAN KOMPETANSEGIVENDE KURS? PROSENT.

KURSTYPE	ÅRSÅK TIL KURSDELTAGELSE (1. PRIORITET)				SUM (N)
	NYTTIG FRITID	JOB	OPPLÆRING	ØKONOMISK	
ØKONOMI	37	11	46	7	101 (57)
REALFAG	41	5	36	18	100 (39)
SPRÅK/SAMFFAG	58	10	23	10	101 (31)
EDB	60	4	26	11	101 (55)
EX. PHIL.	39	10	57	4	100 (28)
ANDRE/KOMB.	44	8	28	20	100 (25)
SUM KOMP.GIV.	48	8	34	11	101 (271)

TABELL 3.5D: HVORFOR TOK MAN ANDRE KURS? PROSENT.

KURSTYPE	ÅRSÅK TIL KURSDELTAGELSE (1. PRIORITET)				SUM (N)
	NYTTIG FRITID	JOB	OPPLÆRING	ØKONOMISK	
SUM ANDRE	61	11	19	9	100 (193)

*) Omfatter kystskipper/båtfører/flysertifikat/div. dykkerkurs/div. hobbykurs

Andelen vernepliktige som svarer at yrkesrelevans var viktigste årsak til deltagelse i voksenopplæring øker noe (21%) når det er tale om kursdeltagelse i håndverksfag, men selv typisk yrkesrettede kurs som "sikkerhetskurs i Nordsjøen" og "oljedekksarbeider" ("Olje") er hovedsakelig motivert ut fra en nyttig anvendelse av fritiden. Man kan få bruk for det, men det er ikke sikkert. Likevel kan det være et poeng å bruke tiden mens man har den.

Hensynet til opplæring (utdanningsorientering) er noe mer fremtredende når det er tale om kompetansegivende kurs. 60% av de som tok ex. phil under førstegangstjenesten oppgav dette som hovedårsak til at de tok kurset.

Voksenopplæring betraktes primært som et fritidstilbud som kan være nyttig i utdannings- og yrkessammenheng siden. Voksenopplæringen har mao. en viktig aktiviseringsfunksjon under førstegangstjenesten. Vi skal senere se om kursaktivitet har innflytelse på den enkeltes sjanse til å unngå ledighet ved dimisjon, men det lar vi ligge foreløpig.

Som en kuriositet vil vi kort betrakte hvordan dimittendene anvendte CDE-serifikat etter dimisjon. Sjåføropplæringen har vært diskutert bl.a fordi den koster mye penger, og det er vanlig å begrunne disse kursenes andel av totalbudsjettet ved å peke på deres yrkesrelevans. Hvem tok sjåførkurs CDE og hva var deres sysselsettingssituasjon ved dimisjon (Hvor mange ble f.eks. sjåfører "permanent" eller i en periode etter dimisjon?)

TABELL 3.6: HVA VAR SJÅFØRELEVENES YRKE UMIDDELBART ETTER DIMISJON OG EN TID ETTER DIMISJON (BASERT PÅ KRYSSLESING AV SPØRRESKJEMA). PROSENT

YRKESGRUPPE	UMIDDELBART ETTER DIMISJON	EN TID ETTER DIMISJON VET SIKKERT	GJETTER
STUDENT/ LÆRLING	10	11	11
AKADEMIKER	6	4	
BUTIKK/HANDEL	6	3	
GÅRDBRUKER	7	7	
ARBEIDER/ HÅNDVERKER	35	33	2
LAGERARBEIDER OG SJÅFØR/YRKES- SJÅFØR	18	22	
DIVERSE	18	6	
VET IKKE	-	1	
SUM	(N=125)	(N=125)	

Kilde: FAFO

2 av 10 ble yrkessjåfør etter dimisjon. Det er særlig yrkesgrupper som har mer indirekte nytte av CDE-sertifikater som gjennomfører yrkessjåføroppplæring under førstegangstjenesten. Den største gruppen er manuelle arbeidere (mye industriarbeidere) og håndverkere (tørmrer, murer, elektriker osv.). Denne yrkesgruppen utgjør 35% av alle som tok et "tungt" yrkessjåfør-sertifikat under militærtjenesten. Gårdbrukerne er også godt representert. Studenter som tar slike sertifikater gjør det sikkert for å kunne arbeide ved siden av studiene eller i feriene (f.eks. som vikarierende bussjåfør).

Vi har sett at nyttig anvendelse av fritid er den årsaken som dominerer når man spør soldatene om grunnen til at de deltok på kurs under førstegangstjenesten. Andre årsaker som hensynet til økonomi, opplæring eller yrkesrelevans er ikke like dominerende, selv der man skulle forvente det, når vi fastholder den tematiske grovinndelingen fra tabell 3.1 (f.eks. i sjåføroppplæring). Vi vil nå kort se på hvordan kursdeltagelse betinges av selve tjenesten. Også her vil vi for en stor del bruke soldatenes egne vurderinger i analysen.

3.4 KURSDELTAGELSE OG SITUASJONEN PÅ TJENESTESTEDET

Kursdeltagelsen varierte lite mellom kontingentene. Mens soldater i juni-juli kontingenten svarte at de i gjennomsnitt tok 1,1 kurs hver, var gjennomsnittet 1,0 kurs per soldat i de andre kontingentene. Fordeles kurstilbøyelighet på forsvarsgren, finner vi at Luftforsvaret har et kursgjennomsnitt på 1,1, Sjøforsvaret et kursgjennomsnitt på 1,0 og Hæren et kursgjennomsnitt på 0,9 per mann. Vi tolker dette som en mellomting mellom fullførte kurs og kurs med avlagt eksamen. Ser vi på andelen dimittender fra ulike forsvarsgrener som ikke deltok på kurs forsterkes denne forskjellen. I Hæren svarte 44% av dimittendene at de ikke deltok i voksenopplæring under førstegangstjenesten. De tilsvarende andelenene i Sjøforsvaret og Luftforsvaret var hhv. 36% og 25%.

TABELL 3.7: KURSDELTAGELSE OG FORSVARSGREN. PROSENT.

FORSVARSGREN	ANTALL KURS PER DIMITTEND	ANDEL UTEN KURS (%)	(100% = N)
HÆREN	0,9	44	(467)
SJØFORSVARET	1,0	36	(304)
LUFTFORSVARET	1,1	25	(330)

Kilde: FAFO

Hvis dette tolkes som "kurskultur" synes miljøet i Luftforsvaret å være mest stimulerende i så måte, men vi må kontrollere for en rekke andre forhold før vi trekker så bastante konklusjoner. Den første overraskelsen kommer i tabell 3.8.

"Båtfolket" i Sjøforsvaret har den største kursdeltagelsen. Her er det bare 1 av 4 som ikke deltok i voksenopplæring under førstegangstjenesten (dvs. minst like utpreget "kurskultur" som i Luftforsvaret). I Kystartilleriet var gjennomsnittlig kursdeltagelse på linje med Hæren. Vernepliktige med tjeneste fra båt hevdet at kursdeltagelse ikke lot seg kombinere med båt-tjeneste når de kommenterte spørreskjemaet. Man må ta kursene før man kommer på båt. En indikator på dette er at tilbøyeligheten til å delta på kurs er lik på ulike båttyper (U-båt, MTB, fregatt, minesveiper og kystvakt).

TABELL 3.8: KURSDELTAGELSE ETTER TJENESTE OG TJENESTENS LENGDE I SJØ-
FORSVARET. PROSENT.

	ANDEL SOM IKKE DELTAR I VOKSENOPPLÆRING (%)	(100% = N)
TJENESTE PÅ BÅT	27	(92)
TJENESTE PÅ LAND (15 MND)	36	(132)
TJENESTE PÅ LAND (12 MND)	45	(80)

Kilde: FAFO.

Tjeneste på land i 12 måneder er tabellens betegnelse på Kystartilleriet. Vernepliktige som tjenestegjør på land og som har 15 måneders tjeneste har en deltagelsesfrekvens som faller sammen med gjennomsnittet i Sjøforsvaret. Forskjellen mellom "sjø" og "land" kan knapt forklares med henvisning til konkurransen fra alternative fritidstilbud på tjenestestedet. Det generelle fritidstilbudet må vel antas å være bedre når man tjenestegjør ved rekruttskolen i Stavanger eller ved en orlogsstasjon i Bergen eller Tromsø enn om man tjenestegjør på et relativt isolert fort et sted i Norge.

Hvis vi kontrollerer for kvaliteten på kursdeltagelsen (i yrkes- og utdanningssammenheng), går skillet mellom Kystartilleriet og resten av Sjøforsvaret. I Kystartilleriet deltok knapt 40% i kompetansegivende eller yrkesrettet opplæring. I resten av Sjøforsvaret deltok mer enn 50% i slik opplæring. Nå har vi definert MC-sertifikat og sertifikat kl. B som hobbykurs, mens sertifikat kl. C,D,DE og truck, maskinfører osv. er regnet som yrkesrettet voksenopplæring.

I Hæren er det feltsoldater, leirarbeidere og vernepliktige med intensiv vaktjeneste som har den laveste kursdeltagelsen (jfr. tabell 3.9).

TABELL 3.9: KURSDELTAGELSE ETTER TJENESTESTILLING I HÆREN. PROSENT.

	ANDEL SOM DELTOK I VOKSENOPPLÆRING (%)	(100% = N)
ADMINISTRASJONSARBEID	72	(39)
SAMBAND/INGENIØR/SANITET	68	(40)
TEKNISK TJENESTE I LEIREN	67	(27)
DEPOTTJENESTE	61	(23)
LEDENDE MENING/USK OG		
SJÅFØRER (FORTINNSVIS FELT)	57	(113)
KANON/RAKETT/LEIRVAKTER (INKL. GARDEN)	50	(67)
LEIRARBEIDER	49	(84)
SOLDAT I FELT (GEV./MITR. OSV.)	39	(52)

Definerer vi kvalitet på kursdeltagelse på samme måte i Hæren som i Sjøforsvaret finner vi at vernepliktige med tjenestestillinger som gav den høyeste scoren på kursdeltagelse også gir høyest score på kvalitet (i yrkes- og utdanningssammenheng). 50% av vernepliktige med kontortjeneste eller teknisk tjeneste eller depottjeneste i Hæren deltok i kompetansegivende eller yrkesrettet voksenopplæring. Dette er på linje med "kvalitetsscoren" i Sjøforsvaret. Blant leirarbeidere og feltsoldater i Hæren var det knapt 30% som deltok på slike kurs.

I Luftforsvaret er det jevnt over høy score både på kursdeltagelse generelt og på deltagelse i kompetansegivende eller yrkesrettet voksenopplæring. Vaktjeneste og depottjeneste har lavest score på kursdeltagelse generelt, men alle tjenestekategorier har en deltagelse i "kvalitativ" voksenopplæring på ca. 50%. Leirarbeidere i Luftforsvaret har gjennomsnittlig score på både kursdeltagelse generelt og på deltagelse i yrkesrettet eller kompetansegivende voksenopplæring (hhv. 73% og 50%).

Vi spurte ikke respondentene når de deltok på kurs under førstegangstjenesten, men normalt vil vel kurstilbøyeligheten avta med tjenestetiden. Vi regner mao. med at aktiviteten er størst under rekruttskolen, at den avtar noe i den første tiden ved avdeling (avdelingsperioden) og at den går mot null når soldaten nærmer seg dimisjon. La oss likevel skissere sammenhengen mellom tjenested og kursdeltagelse.

Fordeles dimittender som deltok i voksenopplæring på tjenestested under rekruttskolen, er det rekrutter fra tjenestestedene i Nord-Norge som har høyest score på kursdeltagelse i løpet av førstegangstjenesten. Mens 70-80% av rekruttene fra tjenestested i Nordland, Troms eller Finnmark deltok på kurs en eller annen gang i løpet av førstegangstjenesten, var gjennomsnittlig deltagerfrekvens fra andre tjenestested 60-70%. Ser vi på kursdeltagelse etter tjenestested under avdelingsperioden (når vi ser bort fra "båtfolket") er det Oslo og området rundt Oslo som skiller seg ut. Kursdeltagelsen blant vernepliktige som tjenestegjorde i Oslo under avdelingsperioden var ca. 45%. Ellers var fordelingen jevn mellom ulike regioner i Norge (ca. 65%). Dette kan bety at konkurransen fra alternative tilbud slår ut på kursdeltagelsen, men effekten er i så fall svært liten. Hvis man tjenestegjør nord for Trondheimsfjorden er sannsynligheten noe større for at man deltar i voksenopplæring enn om man tjenestegjør i Sør-Norge, men

forskjellen er liten. Det at man har militære og/eller sivile tillitsverv har en positiv effekt på kursdeltagelsen under førstegangstjenesten. 82% av soldater med slike tillitsverv deltok i voksenopplæring, mens gjennomsnittet for andre grupper var 60%.

Det er sannsynligvis kombinasjonen av en rekke forhold som forklarer disse forskjellene i kursdeltagelse. Feltliv lar seg vanskelig kombinere med deltagelse i voksenopplæring. Vi har også sett at utdanningsnivå stimulerer kursdeltagelsen. Gjennomsnittlig utdanningsnivå før innkalling er f.eks. høyere blant kontorpersonell og teknisk leirpersonell enn blant feltsoldater og leirarbeidere i Hæren. Her er det mao. tale om en samspillseffekt. Tjenestestedets beliggenhet (perifert) og størrelse (jfr. Kystartilleriet) har sannsynligvis også betydning. Blir konkurransen for stor fra alternative fritidstilbud (Oslo), synker kursdeltagelsen. Dette samsvarer bra med soldatenes egen hovedbegrunnelse for kursdeltagelse: "Nyttig anvendelse av fritiden". Til slutt er vi kanskje noe mer tilbøyelig til å legge vekt på miljøet enn det soldatene var selv. I Luftforsvaret og Sjøforsvaret synes det i tillegg å være en noe mer utpreget "kurskultur" enn i Hæren.

VURDERING AV TRIVSEL, FRITIDSTILBUD OG MULIGHETER FOR Å DELTA I VOKSENOPPLÆRING UNDER FØRSTEGANGSTJENESTEN

I dette avsnittet ser vi på hvordan faktisk deltagelse i voksenopplæring varierer med svar på spørsmål om trivsel, fritidstilbud på tjenestestedet og svar på spørsmål om muligheter for å delta i voksenopplæring under førstegangstjenesten.

Svarene på holdningsspørsmål av denne typen er uttrykk for subjektive vurderinger. Det betyr at vi ikke har noen garanti for at svarene er sammenlignbare selv om vi tvinger respondentene til å krysse av i ruter med faste svaralternativer. Det enkelte individ opererer med ulike krav til standard og har ulike forventninger til både tjenesten og til fritiden etter tjenestetid. Når vi presser slike subjektive preferanser inn i en slags intersubjektivitet, må vi vise varsomhet når vi fortolker svarene. Hvis spørreskjemaet skulle hatt spørsmål for å avdekke slike subjektive nyanser, ville andre spørsmål måtte vike plassen. Dette kan gjerne oppfattes som en svakhet ved metoden. Vi legger likevel inn noen "tester" for bedre å kunne vurdere slike subjektive svar.

Vi spurte soldatene om hvordan de trivdes i militæret. Svaralternativene var godt, middels, dårlig og vet ikke.

Den enkeltes vurdering av trivsel har en liten effekt på kursdeltagelsen. 68% av de som svarte "godt" på trivselsspørsmålet deltok på kurs, mens kursdeltagelsen blant de som svarte "middels" eller "dårlig" var 58% og 57% hhv. Det er en ørliten forskjell, men den er på grensen til å være statistisk signifikant.

Svar på et spørsmål om trivsel kan tolkes på flere måter. Noen har opplagt mer anstrengende tjeneste enn andre. Samtidig stiller ulike individer ulike krav til tjenesten. Derfor kan vi oppleve at individer som "de fleste" ville si hadde minst grunn til å mistrives, har lavest score på et spørsmål om trivsel.

Hvis det er slik at personer med den antatt "hardeste" tjenesten systematisk har høyest score på trivselsspørsmålet, vil vi tolke dette som uttrykk for at det er ulike "kulturer" når det gjelder krav til eller forventninger til tjenesten. Hvis personer med den antatt mest "utfordrende" og "givende" tjenesten har høyest score, vil vi tolke dette som uttrykk for at det er en felles "kultur" (konsensus) blant soldatene.

Tabell 3.10 angir svarfordelingen på spørsmålet om trivsel når vi grupperer soldatene etter ulike tjenestestillinger. Graderingen går på leir- kontra felttjeneste.

Svarfordelingen på et slikt trivselsspørsmål kan gjerne betraktes som indikator på soldatenes motivasjon.

Man kan diskutere hva som er mer eller mindre ettertraktet tjeneste, men tabell 3.10 gir i det minste et skille langs dimensjonen leir/felt som går på tvers av forsvarsgrenene. Mens ledende menige og administrativt personell gjennomgående har høyest score på trivsel, har "båtfolk", "feltsoldater" og depot/leirarbeidere (arbeidskompaniet) lavest score på trivsel. Prosentdifferansen mellom ytterpunktene (andel vernepliktige som trivdes godt i hver tjenestekategori) er faktisk 40%.

Hvis man oppfatter feltlivet som den minst gunstige tjenesten, mens ledende

TABELL 3.10: ANDEL SOM SVARTE AT DE TRIVDES GODT I MILITÆRET FORDELT PÅ GRUPPER AV ARBEIDSOPPGAVER/TJENESTESTILLINGER. PROSENT.

	ANDEL SOM SVARTE AT DE TRIVDES GODT I MILITÆRET
LEDENDE MENIG	71%
ADMINISTRATIVT PERSONELL	59%
RADAR- OG RADIO- TEKNISK PERSONELL	56%
TEKNIKERE/LEIRVAKTER/ "BÅTFOLKET"	50%
"FOLK I FELT"	35-42%
DEPOT/LEIRARBEIDERE	32-43%
GJENNOMSNIITT	55%

Kilde:FAFO

menige, administrativt personell, tekniske fagfolk osv. har grunn til å ha høyere motivasjon ved at de dels får mer utfordrende oppgaver, dels mer behagelige oppgaver, dels oppgaver som står i forhold til deres sivile kompetanse og ferdigheter, da vil man kunne bruke dette som indikator på at det finnes en slags felles standard som gjenspeiles i dette trivsels-spørsmålet. Vi velger å tolke svarfordelingen slik.

Det er en sammenheng mellom trivsel og kursdeltagelse i Hæren. Blant "båtfolket" i Marinen er kursdeltagelsen høy på tross av trivselsaspektet (sannsynligvis) fordi kursene ble gjennomført før man kom på båt.

Varierer kursdeltagelsen med den enkeltes vurdering av fritidstilbudet på tjenestestedet under avdelingsperioden? Svaralternativene var identiske med trivselsspørsmålet.

Vurdering av fritidstilbud kan også tolkes på flere måter. En fortolkning er at kursdeltagelse er et substitutt for mangel på andre tilbud. Det skulle i sin tur innebære at personell som var plassert nær hjemmet (f.eks. som bodde hjemme under militærtjenesten) eller som var plassert i byer og tettsteder ville være mindre tilbøyelige til å delta på kurs enn personer på f.eks. et fort langt vekk fra folk. Alternativt kunne vi tenkt oss at et godt fritids-tilbud generelt stimulerte til deltagelse i voksenopplæring, dvs. de samme gruppene skulle normalt ha høy score på kursdeltagelse. Fordelingen på svaralternativene godt, middels og dårlig (få svarte vet ikke), gir ikke noe utslag på kursdeltagelsen. Den var 68%, 62% og 63% hhv. Disse forskjellene er ikke signifikante.

Den tidligere observerte sammenhengen mellom tjenestested og kursdeltagelse (jfr. s. 37ff.) indikerer likevel at stor konkurranse fra alternative tilbud demper kursaktiviteten i Hæren. I Sjøforsvaret er det ikke mulig å spore en slik tendens. Siden disse faktorene trekker i ulik retning i ulike miljøer, er det fristende å hevde at det er ulike "kurskulturer" ved de ulike avdelingene. Miljøet på tjenestestedet kan ha større betydning enn det som fremgår av soldatenes egne vurderinger. De vernepliktige la hver for seg svært liten vekt på sosiale grunner for kursdeltagelse. Vi er tilbøyelig til å gi denne faktoren noe større betydning når vi ser på sammenhengen (eller mangel på sammenheng) mellom tjenestestilling, (vurdering av) trivsel og (vurdering av) fritidstilbud generelt.

Til slutt bad vi respondentene om å vurdere mulighetene til å delta i voksenopplæring under førstegangstjenesten. Vi presenterte fire utsagn (strengt tatt et lite resonnement) som de kunne erklære seg helt enig, delvis enig(.), helt uenig eller indifferert (har ingen bestemt oppfatning). Spørsmålsstilling, formuleringer og svarfordeling fremgår av tabell 3.11.

TABELL 3.11: HVORDAN VAR MULIGHETEN TIL Å DELTA I VOKSENOPPLÆRING (FØLGE BREVUNDERVISNING, TA BREVKURS) I DIN TJENESTESTILLING?

	HELT ENIG	DELVIS ENIG	HAR INGEN BESTEMT OPPFATN.	DELVIS UENIG	HELT UENIG	UBESV	SUM
Soldatlivet er så <u>hardt</u> at en soldat ikke har krefter eller tid til å delta i voksenopplæring	4	12	4	21	56	4	101 (1101)
Soldatlivet gir <u>gode muligheter</u> til å delta i kurs osv. hvis man har selvdisiplin til å utnytte den ledige tiden.	51	32	3	7	5	2	100 (1101)
Soldatlivet tar <u>fra deg initiativet</u> til å sette igang noe på egenhånd.	4	18	7	30	37	4	100 (1101)
Soldatlivet <u>stimulerer</u> deg til å sette igang med kurs og fritidsaktiviteter	12	32	4	20	28	4	100 (1101)

Kilde: FAFO

Utsagnene skal idéelt sett være spissformulerte almenutsagn som er tilnærmet parvis gjensidig utelukkende. Dette er gjort for å kunne vurdere om respondentene oppfatter formuleringene som dekkende eller ikke.

Spørsmålsstillingen knytter soldatens vurdering av soldatlivet til soldatens egen tjenestestilling, men påstandene er generelle. Det er nok tryggest å tolke svarfordelingen primært som en holdning til soldatlivet generelt. Dermed har vi en liten "mini-gallup" om soldatenes holdninger til tjenesten.

De to første utsagnene sier noe om soldatens vurdering av mulighetene til å delta i voksenopplæring. Svarfordelingen snues (inverteres) fra det negativt formulerte utsagnet ("soldatlivet gir små muligheter") til det positivt formulerte utsagnet ("soldatlivet gir gode muligheter"). 82% erklærer seg helt eller delvis enig i påstanden om at mulighetene finnes og 77% erklærer seg helt eller delvis uenig i påstanden om at muligheten ikke finnes. Det er mao. et solid flertall som mener at forholdene (generelt) er lagt til rette for voksenopplæring under førstegangstjenesten.

Det er to effekter man må være oppmerksom på når man fortolker slike utsagn. De kan kalles enighetseffekt og protesteffekt. Enighetseffekt oppstår hvis en person erklærer seg helt enig i to (tilnærmet) motsatte utsagn. Et slikt svar kan tokes som et utslag av "overkjøring" ved at spørsmålsstilleren har makt til å formulere utsagnene. Protesteffekten arter seg som en protest mot formuleringene ved at respondenten erklærer seg helt uenig i begge. Hvis disse effektene er store, har man ikke vært heldig med formuleringene.

De to første utsagnene passerer sensuren. Til sammen er det bare ca. 11% som ikke inverterer svarfordelingen fra det negative til det positive utsagnet. Siden det er tale om almenutsagn, må vi akseptere at individer er delvis enige eller uenige i begge uten at dette knyttes til verken enighetseffekt eller protesteffekt. Dette kan være en måte å nyansere en holdning på, f.eks. ved at man mener at det ene gjelder i noen situasjoner, mens det andre er dekkende i andre situasjoner (eventuelt lite dekkende).

De to andre utsagnene hadde vi tenkt å bruke som indikator på soldatenes vurdering av "brakkesyke" i tilknytning til tjenestestillingen. Soldaten blir bedt om å ta stilling til en påstand om sammenhengen mellom soldatliv og personlig initiativ.

Her ser vi tydelig at folk protesterer på formuleringene. Det er 67% som er helt eller delvis uenig i det første utsagnet (det negative) og det er 48% som er helt eller delvis uenig i det andre utsagnet (det positive). Her fikk

vi ikke "snøret i bånd". Den rene protesteffekten var 13% (helt uenig i begge utsagnene).

Konklusjonen på dette må bli at de vernepliktige oppfatter muligheten for å delta i voksenopplæring som rimelig bra (uansett tjenestestilling?). Hvis vi hadde spesifisert fordelingen på forsvarsgren, ville vi ikke fått noe utslag på de to første utsagnene (gode/dårlige muligheter). Ironisk nok er det ledende menige, USK'er, UB-korp., kvartermestere og administrativt ansatt personell som mener at mulighetene er dårligst, men forskjellene er små. Tolkes dette som svar på hvordan soldatlivet virker generelt sett, er det i det minste uttrykk for en viss medfølelse med de andre soldatene som kanskje ikke har like utfordrende tjeneste.

Det er svært liten sammenheng mellom vurderingen av egne muligheter og deltagelsen i voksenopplæring. Det er for såvidt en indikator på at svarfordelingen bør tolkes som en holdning til soldatlivet generelt.

Vi vil nå samle resonnementet i en modell som skisserer samvariasjonen mellom tjenestestilling, vurdering av trivsel, vurdering av fritidstilbud og vurdering av muligheter for å delta i voksenopplæring. Dette "kjøres mot" tilbøyeligheten til å delta på kurs.

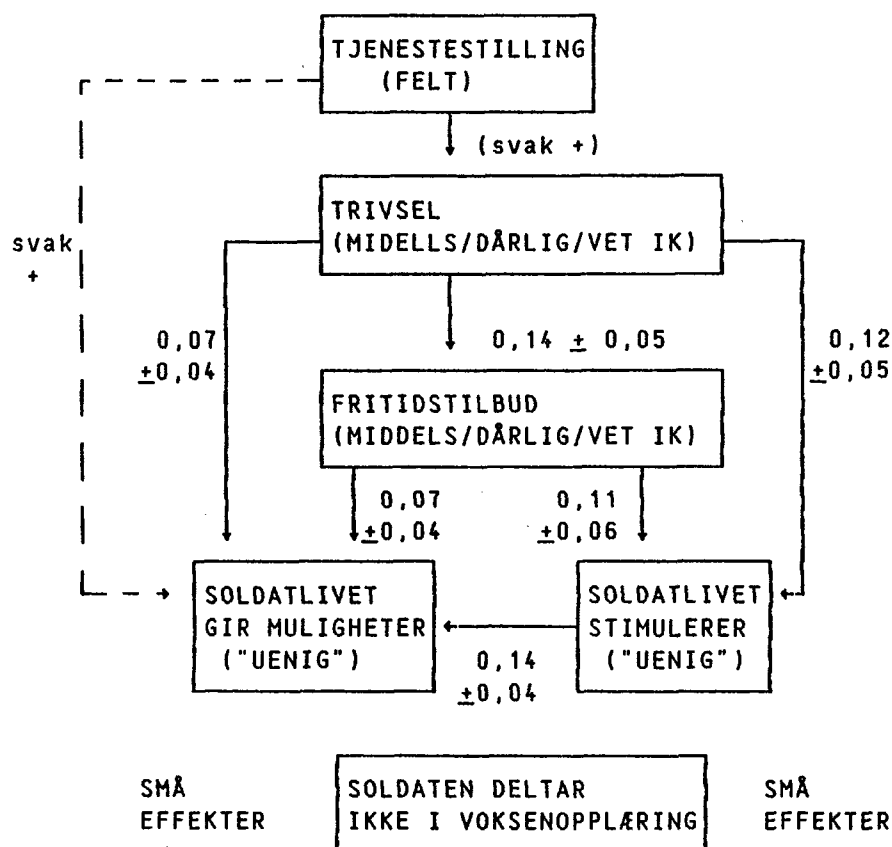
Variablene er todelte (dikotomiserte), og verdier med høy score er angitt i "boksene" i figur 3.1. Tallene i tilknytning til pilene angir sammenhengens styrke (eventuelt påvirkningens styrke hvis dette tolkes "kausalt"). Poenget med modellen er at den gir oss muligheter til å sjekke eventuell samvariasjon mellom de holdningene (og vurderingene) vi har diskutert hver for seg så langt.

Grupperingen av verdier på variabelene fremgår for såvidt av figuren med unntak for den avhengige variabelen, kursdeltagelse. Her har vi skilt ut yrkesrettet voksenopplæring (yrkessjåførsertifikater og håndverkskurs) og kompetansegivende kurs. Hobbykurs gir lav score i denne modellen. Vi har gjort dette fordi vi skal vurdere svarene på et spørsmål om kursenes nytte i jobb- eller skolesammenheng i neste avsnitt.

Modellen illustrerer at respondentenes vurdering av trivsel, fritidstilbud og muligheter/stimuli i tilknytning til tjenesten knapt påvirker tilbøyelig-

heten til å delta på kompetansegivende eller yrkesrettet kurs under første-
gangstjenesten.

FIGUR 3.1:
MODELL SOM ANGIR SAMVARIASJONEN MELLOM TJENESTESTILLING, TRIVSEL, FRITIDSTILBUD, MULIGHETER FOR DELTAGELSE (POSITIVT UTSAGN), "BRAKKESYKE" (POSITIVT UTSAGN) OG FAKTISK KURSDELTAGELSE. PROSENTDIFFERANSER SOM MÅL PÅ EFFEKT-OVERFØRING.

Effektregnskap på deltagelse i voksenopplæring:

tjenestestilling (felt)	:	0,02	(dvs. ingen ting)
trivsel (middells osv.)	:	0,08	(på grensen....)
fritidstilbud (samme)	:	0,03	(dvs. ingen ting)
gode muligheter			
(helt uenig/delvis uenig):	:	0,08	(på grensen....)
stimulerer til aktivitet			
(samme verdier)	:	0,01	(dvs. ingen ting)
Totalt	:	0,22 ± 0,08	

Hvordan lese modellen?

Boksene angir variable, og parentesene i hver boks angir høy verdi (resten er lav verdi) på variabelen. Pilen angir påvirkningens retning og tallet $0,12 \pm 0,05$ sier at påvirkningens styrke ligger et sted i intervallet 0,07 og 0,17 (med 95% sikkerhet). Den bakenforliggende variabelen "forklarer" mao. mellom 7% og 17% av variasjonen i den etterfølgende variabel, isolert sett.

Når vi tar med alle enkelteffekter (også effekter som isolert sett ikke er signifikante), "forklarer" modellen ca. 20% av variasjonen i kursdeltagelse. Dette kan tolkes som tilbøyeligheten til å delta på kurs under førstegangstjenesten. Det betyr samtidig at forhold modellen ikke redegjør for "forklarer" 80% av kurstillbøyeligheten blant de vernepliktige. Det vi kan konkludere, er at den enkeltes oppfatning av egen trivsel, oppfatning av muligheter/stimuli og oppfatninger av fritidstilbud generelt har liten innflytelse på deltagelse i voksenopplæring når vi skiller ut yrkes- og utdanningsrettede kurs. Hvis vi tolker dette som "miljøindikatorer" blir konklusjonen at den enkeltes oppfatning av miljøet i tilknytning til tjenesten har marginal innflytelse på tilbøyeligheten til å delta på kurs slik vi har definert deltagelse her. Dermed har vi ikke sagt at miljøet ellers er uten betydning. Båtfolkets kursdeltagelse indikerer tvertimot at lav score på trivsel ikke har noen betydning når det er en "kurskultur" i miljøet under tjenesten (dvs. før man kommer på båt!).

Dette kan sammenholdes med den enkeltes begrunnelse for å gå på kurs. Selv om den enkelte soldat i liten grad legger vekt på det andre gjør (etter eget utsagn), er det ting som tyder på at bestemte miljøer stimulerer mer til deltagelse i voksenopplæring enn andre miljøer. Disse skillelinjene går ikke på graden av feltliv generelt. I Hæren har geværkompaniene og arbeidskompaniet (leirarbeidere og depotsoldater) lavest kursdeltagelse. Disse avdelingene har også lavest score på trivsel (eller motivasjon om man vil). Hvis vi hadde kontrollert for utdanning før førstegangstjenesten ville det forklart noe av utvelgelsen til ulike tjenestetillinger, men det forklarer ikke hele denne forskjellen. I Sjøforsvaret har "båtfolket" lavest score på trivsel og høyest kursdeltagelse både generelt og kvalitativt (dvs. på kompetansegivende og yrkesrettede kurs). Her er det nok et miljø for voksenopplæring. I Luftforsvaret er det en "kurskultur" generelt sett.

Vi har ikke muligheter for å vurdere om disse utslagene kan forklares ved kvaliteten på det tilbudet soldatene har fått. Vi kan f.eks. tenke oss at den generelt lave kursdeltagelsen i Kystartilleriet kan ha sammenheng med tilbudet på tjenestestedet (man må vel forvente at store tjenestekomplekser har det største og mest varierte kurstillbudet). Dette må vurderes av voksenopplæringen selv, dvs. av personer som kjenner tilbudet på det enkelte tjenestested. Vi har pekt på betydningen av miljø for soldatenes aktivitet, ved å bruke en slags eliminasjonsmetode (ikke trivsel, ikke fritidstilbud, ikke muligheter i tilknytning til tjenesten osv.).

3.5 SOLDATENES VURDERING AV KURSENE NYTTE

Vi stilte dimittendene spørsmålet om hvordan de vurderte kursenes nytte i jobb- eller skolesammenheng. Svaralternativene var stor nytte, noe nytte, ingen nytte og vet ikke. Svarfordelingen på slike spørsmål er opplagt mest interessant når den studeres på svært konkret nivå, dvs. hvordan dimittendene oppfatter det enkelte kurs. Det har vi ikke til hensikt å gjøre her. Vi beholder grovgrupperingen i sjåføropplæring, yrkesrettet voksenopplæring forøvrig, kompetansegivende kurs og andre kurs. I tillegg grupperer vi kursene tematisk innen disse grove kategoriene slik vi gjorde tidligere i kapitlet. Til slutt ser vi kort på hvordan ulike yrkesgrupper vurderer de yrkesrettede kursenes nytte.

Tabell 3.12 angir svarfordelingen hvis vi holder oss til den groveste grupperingen av kursene. Vi ser på andelene som får høyest og nest høyest score (stor nytte og noe nytte).

TABELL 3.12: DIMITTENDENES VURDERING AV KURSENE NYTTE I JOBBSAMMENHENG FORDELT PÅ GROVE KURSKATEGORIER. PROSENT AV ANTALL SVAR.

	STOR NYTTE	NOE NYTTE	TOTALT
HOBBYKURS INKLUDERT PERSONBILSERTIFIKAT	13	27	100 = 142
YRKESRETTET VOKSENOPPL. INKL. YRKESJÅFØR	23	37	100 = 227
KOMPETANSEGIVENDE KURS	10	32	100 = 161
YRKESRETTET VO OG KOMPETANSEGIVENDE VO	20	51	100 = 73
SUM	16	35	100 = 623

Kilde: FAFO

Totalt er det 16% av kursdeltagelsen (nå er deltagelse enhet!) som får topp score i jobbsammenheng. Drøyt 50% vurderes som nyttig overhodet.

For det andre er det kanskje mindre forskjeller mellom kurstypene enn man kunne forvente. Ca. 40% av deltagelsen både i kompetansegivende kurs og i hobbykurs vurderes som nyttig også i jobbsammenheng. 60% av deltagelsen i

yrkesrettet voksenopplæring vurderes som nyttig. Høyest score f r den kombinerte deltagelse. Her vurderes 70% av deltagelsen som nyttig i forbindelse med senere arbeid. Denne siste kategorien inneholder kombinasjoner av håndverksfag, almen og kontorlag og yrkesrettet sjåføropplæring.

La oss nå anvende den samme grovgrupperingen vis a vis vurderinger av nytte i utdanningssammenheng.

TABELL 3.13: DIMITTENDENES VURDERING AV KURSENE NYTTE I SKOLESAMMENHENG FORDELT P  GROVE KURSKATEGORIER. PROSENT AV ANTALL SVAR.

	STOR NYTTE	NOE NYTTE	TOTALT
HOBBYKURS INKLUDERT PERSONBILSERTIFIKAT	5	14	100 = 129
YRKESRETTET VOKSENOPPL. INKL. YRKESJ�F�R	1	11	100 = 177
KOMPETANSEGIVENDE KURS	16	32	100 = 176
YRKESRETTET VO OG KOMPETANSEGIVENDE VO	7	41	100 = 59
SUM	7	21	100 = 545

Kilde: FAFO

Vurdert i forhold til utdanning blir skillelinjene noe klarere. Generelt sett f r deltagelsen noe lavere score. Det er "bare" 30% av kurdeltagelsen som vurderes som nyttig overhodet. Deltagelse på hobbykurs eller i yrkesrettet voksenopplæring (inkludert "tunge" sertifikater) f r en score under gjennomsnittet (12-19% vurderes som nyttig), mens kompetansegivende kurs f r en score på nærmere 50%. Den samme scoren f r den kombinerte kursdeltagelsen (det vi kalte "overløpere" i et tidligere avsnitt).

Kurdeltagelse generelt vurderes mao. som mer nyttig i yrkessammenheng enn i utdanningssammenheng når vi studerer svarfordelingen totalt og i grove kurskategorier. Tendensen er likevel slik vi måtte forvente. Kompetansegivende kurs vurderes primært som nyttige i utdanningssammenheng, mens yrkesrettede kurs primært vurderes som nyttige i yrkessammenheng. La oss nå se på en tematisk (og mer finmasket) inndeling i ulike kurstyper. Dette er gjort i tabell 3.14.

TABELL 3.14: VURDERING AV KURSENEs NYTTE I JOBBsSAMMENHENG ETTER EN TEMATISK KURSINNDELING. PROSENT

	STOR NYTTE	NOE NYTTE	TOTALT
SJÅFØROPPLÆRING	22	35	100 = 298
* KL C	16	41	100 = 44
* KL D	24	42	100 = 45
* KL B	42	13	100 = 31
* TRUCK/MASKINF+	35	41	100 = 12
* KOMB. C,D,TRUCK+	39	50	100 = 28
YRKESRETTET VO. ELLERS	15	38	100 = 176
* ELEKTRO/ELEKTRIKER	5	53	100 = 19
* SVEISING	11	44	100 = 36
* MEKANIKER	11	50	100 = 18
* ANDRE (TØMRER+)	18	42	100 = 38
* OLJE	32	25	100 = 28
KOMPETANSEGIVENDE KURS	12	37	100 = 247
* EX.PHIL	11	17	100 = 18
* REALFAG	7	27	100 = 30
* EDB	6	40	100 = 54
* SPRÅKFAG	17	30	100 = 23
* ØKONOMISKE FAG	20	42	100 = 55
ANDRE FAG	10	31	100 = 195
* DYKKER	5	19	100 = 21
* BÅTFØRER/KYSTSKIPPER	9	27	100 = 34
* HOBBYKURS	13	29	100 = 31
* SPEGNING	18	27	100 = 11
* BILTEORI	11	37	100 = 46

Kilde: FAFO

Denne tabellen viser at sjåføropplæringen har høyest score på vurderingen av nytte i jobbsammenheng. 2 av 10 vurderer opplæringen som meget nyttig, mens nesten 60% vurderer opplæringen som nyttig overhodet. Det er kanskje litt overraskende at personbilsertifikatet (kl. B) stikker av med seieren når kursene rangeres etter høyeste score på nyttevurderingen. Hvis vi betrakter summen av både stor nytte og noe nytte er det (naturlig nok) de yrkesrettede sertifikatene som får den høyeste scoren. 90% av vernepliktige som tok flere yrkesrettede sertifikater vurderer dette som nyttig i forbindelse med jobb etter førstegangstjenesten (NB: det er bare 28 respondenter!).

Blant håndverksfagene er det oljefag som får høyest score. Denne kategorien består i hovedsak av "sikkerhetskurs i Nordsjøen" og "oljedekksarbeider". Tømrer-, maler- og murerfag har også rimelig høy score på respondentenes nyttevurdering.

Det er økonomiske fag og språkfag som oppfattes som mest yrkesrelevant blant kompetansegivende kurs. Ca. 60% av deltagelsen på slike kurs vurderes som nyttig i jobbsammenheng.

Når det gjelder andre fag får vi en ny overraskelse. Her er det bilteoretiske kurs som får den høyeste nyttevurderingen. Ca. 50% av deltagelsen på slike kurs vurderes som nyttig i jobbsammenheng. Sprengningssertifikat (oftest kl. C) får omtrent samme score av dimittendene.

Vi skal ikke gå like detaljert til verks når det gjelder dimittendenes vurdering av kursenes nytte i utdanningssammenheng. Mindre enn 20% av sjåføropplæringen vurderes som nyttig i forbindelse med senere skolegang. Her er det kl. B og kl. C som får høyest score (ca. 30%). Dette kan være skoleelever som arbeider ved siden av studier eller skolegang (kjører lastebil, varebil osv.).

Håndverksfagene vurderes omtrent på samme måten. 20% av deltagelsen karakteriseres som nyttig i forbindelse med utdanning etter førstegangstjenesten. Elektrofag (NB: kun 14 respondenter) vurderes som nyttig i forbindelse med videreutdanning i 50% av tilfellene.

Alle kompetansegivende fag har høy score vurdert mot nytte i forbindelse med skolegang. Ca. 60% vurderte forberedende prøve i filosofi (ex.phil),

økonomiske fag og realfag som nyttige i skolesammenheng. 40% vurderte EDB-fagene som nyttige.

Andre fag (kystskipper, bilteori osv.) vurderes som nyttig i 20% av tilfellene i forbindelse med utdanning etter førstegangstjenesten.

Hvis vi betrakter faggruppens score etter respondentenes nyttevurdering og likestiller vurderingen i forbindelse med jobb og skole, er det klart at de kompetansegivende kursene stikker av med seieren. De har nesten gjennomsnittlig score på nyttevurderingen i forbindelse med senere jobb og desidert høyeste score i utdanningssammenheng. Det betyr at vernepliktlige som deltok på disse kursene i 1985 og 1986 (våre fire kontingenter) var mest fornøyd med det samlede utbyttet av disse kursene. Til alle fiender av personbilopplæringen må vi dessverre konkludere at sertifikat kl. B kommer nærmest opp til kompetansegivende kurs når vi legger soldatenes egne svar til grunn. Dette sertifikatet fikk nesten topp score når vurderingen ble knyttet til arbeid og høyere score enn andre yrkesrettede kurs når vurderingen ble knyttet til utdanning.

Nå er det urettferdig overfor typisk yrkesrettede kurs å ta med vurderinger fra "velstuderte røvere", dvs. primært utdanningsorientert ungdom. La oss derfor betrakte hvordan ulike yrkesgrupper vurderer kursenes nytte i jobbsammenheng når vi filtrerer bort personer som dimitterte til skole etter førstegangstjenesten. Vi bruker et utsnitt av Lafferty/Knutsens statusindeks i yrkesgrupperingen, dvs. vi betrakter bare arbeidere (ofte produksjonsarbeidere), håndverkere, lavere funksjonærer (betjenter osv.) og selvstendige i primærnæringene (hovedsakelig gårdbrukere eller avløsere på pappas gård). Det er for få dimittender som inngår i andre grupper til at disse kan studeres separat (midlere og høyere funksjonærer og selvstendige næringsdrivende). Vi bruker en statusindeks, men legger ikke noe mer i inndelingen enn at den gir et brukbart verktøy for å skille ut ulike yrkesgrupper. Statusindeksen er i praksis en forenkling av nordisk yrkesklassifikasjon.

Deltagernes dom er skissert i tabell 3.15.

Når det gjelder yrkesrettet sjåføropplæring må vel dette sies å være en hyggelig dom. Ca. 70% av de yrkesaktive umiddelbart etter dimisjon mener at denne opplæringen var nyttig i forbindelse med jobben. Det er "bare" 1 av 4 som gir høyeste karakter, men når 4 av 10 mener at opplæringen hadde noe

nytte, blir resultatet brukbart. Det er funksjonærer, arbeidere og selvstendige i primærnæringene som vurderer nytten av sjåføropplæringen som størst i jobbsammenheng.

Ulike håndverksfag får nesten like høy score. 58% av deltagelsen på slike kurs vurderes som nyttig. Nå er det selvstendige i primærnæringene som har høyest score (NB: bare 12 respondenter). Inntrykket er likevel at fordelingen er svært jevn mellom yrkesgruppene.

TABELL 3.15: VURDERING AV NYTTE ETTER GROVE YRKESGRUPPER.
YRKESRETTEDE KURS. PROSENT.

	STOR NYTTE	NOE NYTTE	TOTALT
SJÅFØROPPLÆRING	25	43	100 = 147
* ARBEIDERE	26	43	100 = 53
* HÅNDVERKERE	13	47	100 = 32
* FUNKSJONÆRER (LAV)	40	29	100 = 35
* SELVSTENDIG PRIMÆRNÆRING	25	43	100 = 12
HÅNDVERKSFAG	19	39	100 = 106
* ARBEIDERE	20	37	100 = 35
* HÅNDVERKERE	22	39	100 = 36
* FUNKSJONÆRER (LAV)	15	23	100 = 13
* SELVSTENDIG PRIMÆRNÆRING	19	39	100 = 12

Kilde: FAFO

Det er vanskelig for undertegnede å bedømme disse vurderingene. Det må overlates til personer som arbeider med voksenopplæring til daglig. En slik dom vil nødvendigvis avhenge av de krav voksenopplæringen stiller til sitt kurstilbud. Det vi kan påpeke var at filteret vårt forsåvidt virket etter hensikten. Skoleungdom trakk gjennomsnittet ned på vurderingen av de yrkesrettede kursenes nytte i jobbsammenheng, men gjennomsnittet flyttes ikke mer enn 10 prosentpoeng "i riktig" retning.

Til slutt vil vi kort presentere en modell etter lesten i figur 3.1 som skisserer sammenhengen mellom kursdeltagelse og sannsynligheten for å dimettere til arbeidsledighet. Vi stiller spørsmålet om kursdeltagelse reduserer ledighetsforventningen blant dimittendene? Siden andre kurs også hadde yrkesrelevans etter de vernepliktiges egen vurdering, setter vi skillet mellom deltagelse og ikke-deltagelse i modellen.

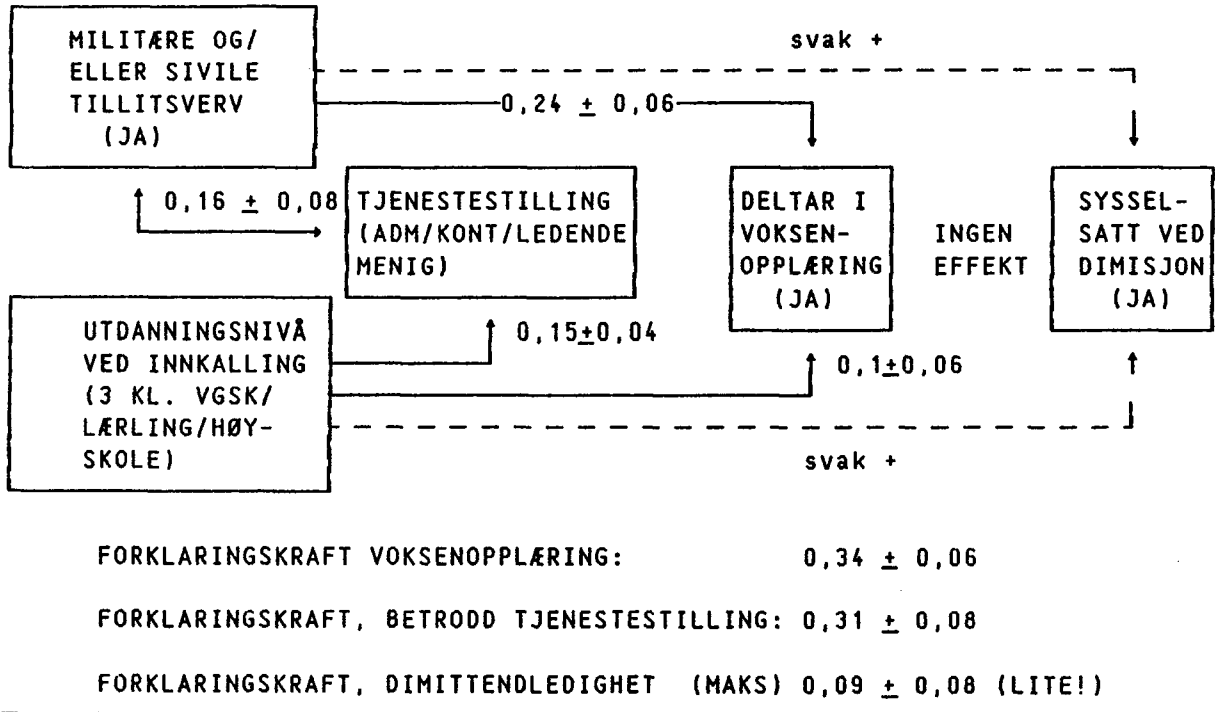
3.6: SLÅR KURSDELTAGELSE UT PÅ LEDIGHETSFORVENTNINGEN VED DIMISJON?

Figur 3.2 skisserer samvariasjonen mellom tillitsverv, deltagelse i voksenopplæring, utdanningsnivå, tjenestestilling og sysselsettingssituasjonen ved dimisjon. Alle variablene er dikotomiserte, dvs. at lav verdi på sysselsettingsvariabelen er arbeidsledige ved dimisjon (registrerte og skjulte ledige). Variabelen tjenestestilling setter skillelinjen mellom kontorpersonelement, ledende menige på den ene siden og alle andre tjenestestillinger på den andre siden. Tillitsverv betyr militære og/eller sivile tillitsverv (idrett, fagforening, religiøs forening osv.). Verdier med høy score er angitt i figuren.

Det er ingen sammenheng mellom deltagelse i voksenopplæring generelt og sjansen for å dimettere til sysselsetting ved dimisjon. Dette er et svært overraskende resultat når vi vet at kursene er blitt mer yrkes- og utdanningsrettede de siste tiårene. Det er bare førerkort kl. CDE som har betydning for seleksjonen til ledighet blant yrkesorienterte dimittender, men det utgjør for liten del av den samlede kursdeltagelsen til at det slår ut i vår grovkornete modell.

Dette skuffende resultatet kan tolkes på flere måter. For det første kan det indikere at deltagelse går på tvers av andre skillelinjer som har betydning for ledighetsforventningen ved dimisjon. Et argument mot denne fortolkningen er at modellen tross alt forklarer ca. 30% av tilbøyeligheten til å delta i voksenopplæring. Vi så dessuten at personer med høy utdanning ved innkalling hadde større deltagerhyppighet enn personer med lavere utdanning. Derfor er det rimeligere å tale om en svært inkluderende seleksjon til ledighet ved dimisjon. Det er sannsynlig at grupper som aldri ellers får ledighetserfaringer har sysselsettingsproblemer etter førstegangstjenesten. Vi vil ikke si

FIGUR 3.2: DELTAGELSE I VOKSENOPLÆRING OG DIMITTENDLEDIGHET.
PROSENTDIFFERANSER SOM EFFEKTOVERFØRING.

mer om dette her, men henviser til sluttrapporten i prosjektet "Forsvaret mot arbeidsledighet" (Bogen/Grøgaard, 1987).

LITTERATURLISTE

Årsmeldinger fra Voksenopplæringen i Forsvaret, 1974-75, 1979-80, 1984, 1985.

Lafferty/Knutsen: "Yrke som variabel - noen erfaringer med å bruke "Nordisk yrkesklassifisering" som grunnlag for oppbygging av yrkesvariabel - og et forslag til løsning". Arbeidsnotat nr. 6 til prosjektet "Demokrati i Norge: Deltagelse og grunnverdier".

Lindseth : "Årsmelding fra Voksenopplæringen i Forsvaret 1979-80".
1980

Sluttrapport fra prosjektet :

Bogen/Grøgaard : "Forsvaret mot arbeidsledighet", FAFO 1987.
1987